

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

Bezdůvodné obohacení

Vedoucí práce:

Doc. JUDr. Josef Salač, Ph. D.

Autor práce:

Martina Kozlerová
Vosmíkova 566
Domažlice 344 01

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, pouze s využitím pramenů v práci uvedených a způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze, srpen 2008

Marina Kocová

Ráda bych na tomto místě poděkovala Doc. JUDr. Josefu Salačovi, Ph. D. za ochotu a vstřícnost vůči mé osobě při psaní této diplomové práce.

OBSAH

Úvod	1
I. Historický vývoj právní úpravy bezdůvodného obohacení	
1. Bezdůvodné obohacení v římském právu	3
2. Bezdůvodné obohacení podle obecného občanského zákoníku z roku 1811	5
3. Právní úprava podle občanského zákoníku z roku 1950	7
4. Právní úprava podle občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.	
<i>A) Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu ve srovnání s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950</i>	11
<i>B) Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu obsažené v občanském zákoníku z roku 1964 ve srovnání s platnou právní úpravou</i>	13
II. Obecný výklad o bezdůvodném obohacení	
1. Platná právní úprava	
<i>A) Právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku</i>	20
<i>B) Bezdůvodné obohacení jako zvláštní právní důvod vzniku závazku</i>	21
2. Funkce bezdůvodného obohacení	24
3. Předpoklady vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení	25
4. Vztah bezdůvodného obohacení a jiných titulů na plnění	26
III. Jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení	
1. Jednotlivé případy bezdůvodného obohacení	32
<i>A) Plnění bez právního důvodu (condictio indebiti)</i>	35
<i>B) Plnění z neplatného právního úkonu (condictio ob in iniustam causam)</i>	38
<i>C) Plnění z právního důvodu, který odpadl (condictio causa data non secuta)</i>	39
<i>D) Plnění za toho, kdo měl po právu povinnost plnit sám</i>	41
<i>E) Prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (condictio ob turpem causam)</i>	44
2. Případy, kdy nejde o bezdůvodné obohacení	45
<i>A) Přijetí plnění na promlčený dluh</i>	46
<i>B) Přijetí plnění na dluh neplatný pouze pro nedostatek formy</i>	47
<i>C) Přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami</i>	48
<i>D) Vracení peněz půjčených do hry nebo sázky</i>	48
IV. Právní následky získání bezdůvodného obohacení	
1. Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení	49
2. Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení včetně speciálního ustanovení § 457 občanského zákoníku a splatnost závazku z bezdůvodného obohacení	
<i>A) Rozsah vydání bezdůvodného obohacení</i>	53

<i>B) Způsob vydání bezdůvodného obohacení</i>	57
<i>C) Ustanovení § 457 ObčZ upravující povinnost účastníků vrátit si vše, co se jim podle neplatné či zrušené smlouvy dostalo</i>	60
<i>D) Splatnost závazku z bezdůvodného obohacení</i>	68
V. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení	
1. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení dle § 107 ObčZ	70
2. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích	74
VI. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda	78
Závěr	82
Seznam zkratek	85
Seznam použité literatury	86

Úvod

Jednou ze zásad uplatňující se v oblasti občanského práva je zásada, podle které je nepřipustné, aby se někdo bezdůvodně obohatil na úkor jiného. A proto dojde-li k takovému obohacení, je potřeba, aby občanský zákoník v souladu s uvedenou občanskoprávní zásadou zabezpečil nápravu, resp. zakotvil povinnost toho, kdo se na úkor jiného obohatil, toto obohacení vydat. Občanský zákoník realizaci dané zásady zajišťuje především právní úpravou institutu bezdůvodného obohacení obsaženou v části šesté, hlavy třetí, § 451 až 459.

Bezdůvodné obohacení je institutem práva občanského, resp. práva soukromého, jehož právní úprava, tak jak je obsažená v občanském zákoníku, platí především pro vztahy občanskoprávní, není-li v rámci občanského zákoníku zvláštní úpravy, a dále pak pro jakékoliv jiné soukromoprávní vztahy, ledaže by pro tyto platila vlastní právní úprava.

Bezdůvodné obohacení je ovšem také zvláštním právním důvodem vzniku závazkového právního vztahu. Dojde-li proto k bezdůvodnému obohacení, tj. naplní-li se všechny zákonem stanovené předpoklady, vznikne mezi dvěma, popř. více individuálně určenými osobami ze zákona, tedy mimosmluvně, zvláštní samostatný závazkový vztah z bezdůvodného obohacení, jehož obsahem je, aby ten, kdo se zákonem předvídaným způsobem bezdůvodně obohatil, toto obohacení vydal a to tomu, na jehož úkor k obohacení došlo.

A právě podrobný rozbor tohoto zvláštního právního vztahu tvoří jádro mé práce, kterou z důvodu přehlednosti člením do šesti kapitol. V první kapitole seznámím čtenáře s historickým vývojem právní úpravy bezdůvodného obohacení, a to od doby práva římského až po současnou právní úpravu, jíž se budu podrobně zabývat v částech následujících. V druhé kapitole, v rámci obecného výkladu o bezdůvodném obohacení, se pokusím zodpovědět otázku týkající se právní povahy zkoumaného institutu, a to zda závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem odpovědnostní povahy, či se jedná o zvláštní závazkový vztah existující mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti, abych v části na tuto otázku navazující vymezila předpoklady vzniku

tohoto závazkového vztahu včetně funkcí, které právní úprava zkoumaného institutu plní. Tuto část uzavřu úvahami nad vztahem bezdůvodného obohacení k jiným titulům na plnění, například k plnění z titulu náhrady škody. V třetí kapitole rozeberu, které jednotlivé případy jsou podle občanského zákoníku bezdůvodným obohacením a které nikoliv, když v samotném úvodu této části nastíním v odborné literatuře i judikatuře řešenou problematiku týkající se interpretace ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, tedy otázku, na kolik je výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení výčtem uzavřeným. Se vznikem bezdůvodného obohacení jsou spojeny určité právní následky. Jaké následky to jsou a koho tyto následky postihují, tím se budu zabývat v kapitole čtvrté. Pátou kapitolu věnuji otázce promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení, tedy tomu, v jaké lhůtě se oprávněný, neboli postižený, může v případném soudním řízení dovolat s úspěchem svého práva, které mu bezdůvodným obohacením druhého (obohaceného) vzniklo, a to bez rizika vznesené námítky promlčení z jeho strany. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda, to bude téma pro poslední kapitolu mé práce.

Institut bezdůvodného obohacení je v právní literatuře opomíjen, poslední ucelený rozbor na toto téma je z roku 1987¹, který s ohledem na rozsáhlou novelu občanského zákoníku z roku 1991 (z. č. 509/1991 Sb.), která se dotkla i právní úpravy bezdůvodného obohacení, není možné považovat za aktuální. I přes současnému právnímu stavu neodpovídající ucelené zpracování problematiky bezdůvodného obohacení se ovšem domnívám, že jde o téma v právních kruzích diskutované, a tedy aktuální, což dokládají nejen právní články v odborných časopisech publikovaných na dané téma, ale i soudní judikatura.

A právě aktuálnost daného tématu doprovázená absencí souhrnného zpracování dle současného právního stavu, byla pro mne hlavním důvodem, proč jsem se rozhodla psát diplomovou práci na toto téma. Cílem mé práce je pak nabídnout čtenáři ucelený výklad o institutu bezdůvodného obohacení vycházející z platné právní úpravy, odborné literatury, z právních článků a samozřejmě také ze soudní judikatury.

¹ Viz dílo Vaňka Jiřího in Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987.

I. Historický vývoj právní úpravy bezdůvodného obohacení

1. Bezdůvodné obohacení v římském právu

S institutem bezdůvodného obohacení se setkáváme již v právu římském, které jej řadilo do zvláštní kategorie právních vztahů, reálným kontraktům příbuzným, a sice do kvazikontraktů, které poklasická právověda, konkrétně právo justiniánské, označilo za jeden z důvodů vzniku obligace, a to vedle kontraktů, deliktů a kvazideliktů.

Původně šlo o vztahy, některé z nich známé již v době klasické, jejichž podstatu tvořil převod vlastnického práva k určitému množství věcí zastupitelných, a to z důvodu, který nikdy neexistoval, anebo existoval, ale pominul či se nerealizoval. Poklasické a justiniánské právo pak počet těchto případů rozmnožilo, a tak se začaly postihovat i různé jiné formy nabývání neoprávněného prospěchu na úkor jiného.

Protože se jednalo o vztahy, které připomínaly zápůjčku (*mutuum*²), měly žaloby z těchto vztahů již v právu klasickém název kondikce (*condictiones sine causa*, tj. kondikce z bezdůvodného převodu vlastnictví). Tento název byl podržen i pro dobu pozdější, pro současné právo je však příznačnější označení žaloby z bezdůvodného obohacení.

Všeobecné podmínky kondikcí v právu justiniánském byly následující:

- fakt, že se někdo obohatil,
- že se tak stalo na újmu druhého,
- že toto obohacení je nespravedlivé, bezdůvodné.³

² „ S cílem poskytnout druhému úvěr převede věřitel do vlastnictví dlužníka určité množství věcí zastupitelných (genericky určených) a dlužníka si tak zaváže, aby mu po nějakém čase totéž množství věcí téhož druhu vrátil.“ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 1995, s. 245.

³ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 13.

V justiniánské kodifikaci pak nalezneme tyto případy kondikcí:

1. **Condictio indebiti** (kondikce nedluhu) je žaloba na vrácení toho, co někdo poskytl v úmyslu splnit dluh, a to v mylném domnění, že je dlužen, přičemž ten, kdo plnění přijal, o neexistenci předpokládaného závazku nevěděl (v opačném případě by se dopouštěl furta, tj. krádeže). Plnil-li ten, kdo věděl, že není zavázán, nemohl požadovat vrácení plnění. Kondikce byla vyloučena, byl-li plněn dluh z naturální obligace.

2. **Condictio ob causam datorum** (kondikce z toho, co bylo poskytnuto z nějakého důvodu) příslušela tomu, kdo plnil z důvodu, který se nerealizoval (např. zřídil věno před sňatkem, ze kterého potom sešlo). Dostavil-li se očekávaný důvod, a pak pominul, mluví se o *condictio ob causam finitae*.

3. **Condictio ob turpem causam** (kondikce toho, co bylo plněno z důvodu potupného) je namířena proti tomu, kdo přijal plnění z důvodů nečestných. Je-li plnění nečestné i pro toho, kdo jej poskytuje (např.: úplatek za nespravedlivý rozsudek), je kondikce vyloučena.

4. **Condictio ob iniustam causam** (kondikce toho, co bylo plněno z důvodu nespravedlivého) byla žalobou na vrácení toho, co bylo poskytnuto *contra legem*, např. zaplacení nedovolených úroků aj.

5. **Conditio sine causa** v užším smyslu uplatňovala různé nároky v různých případech bezdůvodného obohacení. Všem těmto případům bylo společné, že důvod obohacení neexistoval již v době jeho vzniku.

Kondikce z bezdůvodného obohacení zněly na vydání nejen toho, co žalovaný bez důvodu, tedy *sine causa*, nabyt, ale i toho, co pomocí nabytého dále získal. Byl-li v „dobré víře“, neručil za zhoršení ani zkázu bezdůvodně nabitého, znal-li však pravý stav věcí, odpovídal za každou nedbalost, jednal-li od začátku v ziskuchtivém úmyslu, dopouštěl se furta a odpovídal i za náhodu.⁴

⁴ Kincel, J., Úrfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 1995, s. 249 an.

2. Bezdůvodné obohacení podle obecného občanského zákoníku z roku 1811

Rakouský občanský zákoník (ABGB) vyhlášený patentem z 1. června 1881, čís. 946 sb. z. s. s platností pro všechny země, které v té době tvořily císařství rakouské (vyjma zemí koruny uherské), nabyt účinnosti dnem 1. ledna 1812, přičemž od 28. října 1918 platil na samostatném území československém jako „československý obecný zákoník občanský“ a to na základě zákona ze dne 28. října 1918, č. 11 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého, který je tradičně označován jako tzv. recepční zákon.

Převzetím právního dualismu Rakouska- Uherska bylo tak v samostatném československém státu uvedeno v život dvojí občanské právo. Jestliže na území dříve rakouském bylo občanské právo kodifikováno zákonem z roku 1811, na území dříve uherském platilo zásadně právo obyčejové. Tento stav trval až do 31. 12. 1950, kdy platnost občanského zákoníku z roku 1811 a tím i právní dualismus ukončil občanský zákoník č. 141/ 1950 Sb.

Občanský zákoník z roku 1811 výslovnou úpravu institutu bezdůvodného obohacení neobsahoval, i když okruh otázek týkajících se této problematiky upravoval. Pojem „bezdůvodné obohacení“ včetně „žalob z bezdůvodného obohacení“ byly pojmy právní teorie.

Dle komentáře k obecnému zákoníku občanskému⁵ jsou za žaloby z obohacení (kondikce) považovány případy upravené v ustanoveních

- 1. § 1041- 1044 a**
- 2. § 1431- 1437.**

⁵ Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. IV. a VI. díl. Praha, 1937.

ad. 1

Pod široce pojaté ustanovení § 1041 byly subsumovány všechny případy, kdy bylo **užito věci ku prospěchu jiného**, přičemž bylo nerozhodné, kým byla věc ku prospěchu jiného užita. Vlastníkovi věci poté vznikl nárok na její vrácení, nebylo-li její vrácení možné, měl nárok žádat její hodnotu, kterou měla v době užití, třebaš byl užitek poté zmařen.

§ 1042 upravoval případ, kdy **jeden plnil za jiného to, co po právu tento měl plnit sám**. Jestliže v případě upraveném v § 1041 „žalobce určen byl jen vztahem ke svému jmění, z něhož části užito bylo ve prospěch žalovaného, je zde žalobce určen činností, tj. že plnil něco, co žalovaný plnit měl.“⁶

Obětování věci ve společné nouzi bylo upraveno v § 1043, ustanovení § 1044 odkazovalo na zvláštní právní úpravu ve věci **rozvržení válečných škod**.

ad. 2

V ustanoveních § 1431- 1437 byly zahrnuty případy, kdy k obohacení došlo na základě právního jednání mezi tím, kdo byl zkrácen (žalobce) a mezi tím kdo byl obohacen (žalovaný), přičemž rozsudek, jímž bylo žalobě vyhověno, prohlašoval předmětné jednání za neplatné a žalovaný měl povinnost vrátit vše, co z tohoto jednání přijal.

§ 1431 upravoval **placení nedluhu (condictio indebiti)**, tedy případ, kdy dlužník plnil věřiteli v domnění, že je dlužen (plnil tedy omylem), ve skutečnosti však k takovému plnění chyběl důvod. „Ale placení promlčeného dluhu nebo takového, který jest jen pro nedostávající se formálnost neplatný, nebo k jehož vymožení odpírá zákon jen žalobní právo, nemohou býti právě tak požadovány zpět, jako platí-li někdo něco, o čem ví, že to nedluhuje.“ (§ 1432).⁷

Pod ustanovení § 1431 se řadily také případy, kdy někdo **plnil z důvodu, který se nakonec nerealizoval (conditiones ob causam datorum)**.

⁶ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl IV., s. 670.

⁷ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl VI., s. 328.

Dle ustanovení § 1434 mohlo být žádáno nazpět to, co bylo placeno na pohledávku nejistou, nebo závisela-li ještě na splnění připojené výminky. Naproti tomu dluh dosud nesplatný, ale již zaplacený, nemohl být zpětně požadován.

Ustanovení § 1435 upravovalo případ, kdy někdo **plnil z důvodu, který později odpadl (condictio causa finita)**. Takovéto plnění byl ten, kdo jej dal, oprávněn požadovat od příjemce nazpět.

Condictio ob turpem causa byla upravena v § 1174, který stanovil, že „bylo-li však něco dáno, aby zabráněno bylo nedovolenému jednání tomu, kdo chtěl toto jednání vykonatí, jest možno toto zpět požadovati.“⁸

Condictio ob iniustam causam nebyla v obecném občanském zákoníku jako samostatný druh žaloby upravena.

Rozsah povinnosti k vrácení byl upraven v § 1437 v závislosti na tom, zda příjemce byl poctivým či nepoctivým, respektive zda věděl o omylu toho, kdo plnění poskytl. Nevěděl-li o omylu, musel zásadně věc vrátit in natura, užítky mu náležely. Věděl-li o omylu toho, kdo plnil, musel vrátit věc i s užitky.

3. Právní úprava podle občanského zákoníku z roku 1950

Únorové události z roku 1948 a vyhlášení nové ústavy, tzv. Ústavy 9. Května, si vyžádaly novou systematickou úpravu občanskoprávních vztahů, jež byla provedena občanským zákoníkem č. 141/ 1950 Sb. Účinnosti tento zákon nabyl 1. 1. 1951.

Korecká Věra ve své knize „Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu“ k této nové systematické úpravě občanskoprávních vztahů z hlediska zkoumaného institutu uvádí, že až převrat roku 1948 a následné budování socialistického právního státu vytvořily ten skutečný prostor pro uplatnění myšlenky, že se nikdo nesmí obohacovat na újmu druhého ani na újmu společnosti, a to na rozdíl od dřívějších právních řádů, které označuje za vykořisťovatelské formace (právo římské,

⁸ Viz dílo cit. v pozn. č. 5, díl VI., s. 375.

právo feudální, právo kapitalistické), a které pro své založení na soukromém vlastnictví obecně uplatněním této zásady v plném rozsahu neumožňovaly.⁹

Je zřejmé, že výše uvedený názor o neslučitelnosti soukromého vlastnictví a uplatnění občanskoprávní zásady, že se nikdo nesmí obohacovat na úkor jiného, je s odkazem na současnou právní úpravu mylný, a že byl poplatný tehdejšímu režimu.

Úprava bezdůvodného obohacení vycházela, jak již bylo naznačeno, ze zásady občanského práva a sice, že se nikdo nemá bezdůvodně obohacovat na újmu jiného, a byla obsažena v části IV- „Právo závazkové“ v ustanoveních hlavy 17- „Závazky z bezdůvodného obohacení“. Zákoník zde vytvořil **tři zavazovací důvody, na základě nichž vzniká povinnost vydat bezdůvodné obohacení**, a to:

1. **plnění bez právního důvodu (§ 360- 362),**
2. **upotřebením věci pro jiného (§ 363 a 364),**
3. **náklad učiněný za jiného (§ 365).**

ad 1.

Závazek z plnění bez právního důvodu vznikal plněním, pro které nebyl právní důvod nebo plněním, jehož právní důvod se neuskutečnil nebo odpadl (§ 360 Obč. zák.).

Z výše uvedeného vyplývá, že předpokladem vzniku tohoto závazku bylo poskytnutí plnění jednou stranou straně druhé, které se tímto dostalo obohacení, resp. majetkové hodnoty, která se v majetku obohaceného mohla projevit zvýšením aktiv nebo snížením pasiv za současného nedostatku právního důvodu pro toto plnění, který mohl:

- a) buď existovat od počátku, a to buď tak, že právní důvod k plnění nebyl vůbec dán (plnění nedluhu), nebo tak, že právní důvod sice formálně existoval, ale byl neplatný (s výjimkou neplatnosti pro nedostatek formy- § 362 Obč. zák.),

⁹ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 27.

b) nebo může nastat později zejména tím, že právní důvod dodatečně zanikl, např. uplynutím času.

Podle § 362 Obč. zák. nemohlo být žádáno zpět, co bylo plněno před dospělostí platného dluhu, plnění na dluh, který byl neplatný pro nedostatek formy (viz. výše), dluhu promlčeného nebo dluhu nežalovatelného. Ve všech těchto případech však bylo možno požadovat zpět to, co bylo plněno, plnila-li osoba, která nebyla schopna se k takovému dluhu zavázat sama.

Právním důsledkem získání bezdůvodného obohacení bez právního důvodu byl vznik závazkového právního vztahu, jehož obsahem byla povinnost obohaceného vrátit předmět plnění včetně příslušenství (uplatnění principu plné naturální restituce), nebo nebylo-li vrácení předmětu možné, poskytnout peněžní náhradu. Této povinnosti pak odpovídalo právo oprávněného subjektu splnění této povinnosti vyžadovat. Pokud obohacený nebyl v dobré víře, byl povinen vrátit i užitky, a to od té doby, kdy poznal bezdůvodnost svého obohacení (§ 361 Obč. zák.). Měl však nárok na náhradu nákladů jako jednatel bez příkazu (§ 443 a násl. Obč. zák.).

ad 2.

Upotřebení věci pro jiného byl upraven v § 363 a 364 Obč. zák. Šlo tu zejména o případy, kdy jednající při upotřebení věci neměl úmysl jednat pro jiného (jako jednatel bez příkazu), přičemž pro samotný pojem upotřebení věci pro jiného nebylo podstatné, zda zamýšlený prospěch pro jiného vznikl, anebo zda se zachoval, ani to, zda věc upotřebil její vlastník nebo jiná osoba. Z upotřebení věci pro jiného příslušel vlastníku věci především nárok na její vydání, a nebylo-li to dost dobře možné, nárok na náhradu její ceny, jakou měla v době upotřebení (§ 363 Obč. zák.).

Zvláštním případem upotřebení věci pro jiného bylo obětování věci ve společné nouzi (např. povodeň ohrožující více osob), a to k odvrácení větší škody, přičemž každý, komu bylo obětování cizí věci na prospěch, byl povinen dát vlastníku poměrnou náhradu (§ 363 Obč. zák.).

ad 3.

Ten, kdo učinil náklad za někoho, kdo jej měl po právu učinit sám, byl oprávněn domáhat se náhrady (§ 365 odst. 1 Obč. zák.). Pojmovými znaky učinění nákladu za jiného byly:

- a) náklad byl učiněn někým bez právní povinnosti za toho, kdo tuto právní povinnost měl,
- b) nestalo se tak proti vůli povinného, který by byl náklad sám vynaložil (§ 365 odst. 2 Obč. zák.).

Právním následkem učinění nákladu za jiného byl vznik nároku na náhradu nákladu vůči tomu, kdo měl náklad po právu učinit sám.

Z hlediska zkoumané problematiky bylo dále významné ustanovení § 36 odst. 2 Obč. zák., podle něhož, byl-li právní úkon neplatný, protože se přičil zákonu nebo důležitému zájmu obecnému, mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že to, co bylo plněno straně, která o neplatnosti věděla, propadá ve prospěch státu. Pokud byla tato sankce realizována, mohla druhá strana, která o neplatnosti nevěděla po druhé straně žádat, aby jí byla nahrazena cena propadnutého předmětu plnění (viz § 361 Obč. zák.).

Tímto ustanovením tak právní úprava bezdůvodného obohacení obsažená v z. č. 141/1950 Sb., plnila vedle reparační, resp. restituční funkce (obohacený byl povinen vydat vše, oč se obohatil) i funkci represivní, a to v podobě sankce propadnutí předmětu plnění. Paradoxem bylo, že tato sankce ve skutečnosti postihovala tu stranu závazkového právního vztahu, která o neplatnosti smlouvy nevěděla, neboť sankce se vztahovala na to plnění, které poctivá strana poskytla straně nepoctivě jednající.

4. Právní úprava podle občanského zákoníku č. 40/1964 Sb.

A) *Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu ve srovnání s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950*

Právní úprava zkoumaného institutu obsažená v občanském zákoníku z roku 1964, který byl přijat po schválení nové Československé ústavy z roku 1960, přinesla oproti předchozí právní úpravě řadu podstatných změn.

Zákoník především **opustil do té doby užívaný termínu „bezdůvodné obohacení“**, aby jej nahradil termínem „neoprávněný majetkový prospěch“, přičemž tento právní institut, na rozdíl od právní úpravy předešlé, která jej vymezovala jako zvláštní druh závazku a jako takový jej upravovala v rámci části IV nazvané „Právo závazkové“, pojímá jako jeden z druhů občanskoprávní odpovědnosti a v souladu s tím jej systematicky zařazuje do části šesté pojednávající o odpovědnosti za škodu a za neoprávněný majetkový prospěch.

K tomu Švestka Jiří uváděl¹⁰, že vzdor terminologické odlišnosti nešlo mezi těmito dvěma instituty shledat zásadní rozdíl. Předpokladem vzniku občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch byl neoprávněně (tj. protiprávně) získaný majetkový prospěch na úkor anebo k újmě jiného, a to bez ohledu na zavinění. Způsob získání majetkového prospěchu mohl spočívat jak ve vlastním protiprávním úkonu obohaceného, tak i v protiprávním stavu, tj. stavu, který není uznáván právním řádem jako důvod získání majetkového prospěchu. Tyto předpoklady tvořily i teoretický základ závazkového (mimosmluvního) právního vztahu z bezdůvodného obohacení, který byl upraven dříve platným občanským zákoníkem z roku 1950. I tento druh závazkového právního vztahu zahrnoval případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého vlastním protiprávním úkonem, jednak případy, kdy se někdo obohatil na úkor (k újmě) druhého jiným bezdůvodným způsobem. A právě neexistence protiprávního chování obohaceného v druhém případě byla podle Švestky Jiřího důvodem, proč v těchto případech nebyla konstruována občanskoprávní odpovědnost a

¹⁰ Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4., s. 145- 146.

hovořilo se toliko o bezdůvodném obohacení, ačkoliv i v tomto druhém případě šlo podle Švestky z teoretického hlediska o určitý protiprávní stav, neboť i tento jiný bezdůvodný způsob byl svou podstatou způsob, který právní řád za důvod majetkového obohacení neuznával, a tedy zakazoval. Ani podle dříve platného občanského zákoníku z roku 1950 se ke vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení nevyžadovalo na straně obohaceného zavinění.

Občanskoprávní úprava odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch vycházela stejně jako úprava obsažená v občanském zákoníku z roku 1950 z občanskoprávní **zásady**, na rozdíl však od zákoníku z roku 1950 **výslovně formulované v článku VII ObčZ a sice ze zákazu obohacovat na úkor společnosti nebo jednotlivých spoluobčanů**; k rozvedení a konkretizaci této zásady došlo především v hlavě třetí „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“, § 451- 459 ObčZ upravující mimo jiné **různorodé skutkové podstaty neoprávněného majetkového prospěchu**, jejichž působnost byla oproti právní úpravě předešlé značně širší. Výraznou změnou v tomto směru byla především nová skutková podstata neoprávněného majetkového prospěchu z nepoctivých zdrojů (§ 452) a kategorie neoprávněného majetkového prospěchu získaného ponecháním si věci nalezené nebo přisvojením si nebo užíváním věci opuštěné či skryté (§ 453).

Další výraznou změnou, kterou přinesl občanský zákoník z roku 1964, je rozšíření **principu prevence**. Jestliže občanský zákoník z roku 1950 sledoval při úpravě občanskoprávních vztahů uplatnění tohoto principu spíše sporadicky, pak právní úprava občanského zákoníku z roku 1964 z onoho principu výslovně vychází, přičemž ve vztahu ke zkoumanému institutu je ono sledování prevenčních cílů patrné z § 415 a 416 ObčZ (část VI, hlava první „Předcházení hrozícím škodám a neoprávněnému majetkovému prospěchu“). Ustanovení § 415 zakotvilo obecně formulovanou prevenční povinnost počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společností nebo jednotlivce, v ustanovení § 416 je pak stanovena speciální prevenční povinnost upozornit příslušné orgány na hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch nebo zakročit k jeho odvrácení.

V souvislosti s reparační funkcí, kterou sledoval již občanský zákoník z roku 1950, byla vyslovena nová **zásada a sice, že nešlo-li zjistit subjekt, na jehož úkor byl**

neoprávněný majetkový prospěch získán, musel být tento vydán státu (§ 456 věta druhá ObčZ).

V ustanovení § 457 odst. 2 a 3 ObčZ pak byla upravena **zvláštní majetková sankce** ve formě připadnutí poskytnutého předmětu, resp. vzájemně poskytnutých předmětů na návrh prokurátora, státu. Jednalo se o ustanovení, které stejně jako obdobné ustanovení předchozí právní úpravy (§ 36 odst. 2 ObčZ), mělo plnit funkci represivní (o tomto zvláštním majetkovém postihu viz dále).

Na rozdíl od předchozí právní úpravy zvolil občanský zákoník z roku 1964 **zvláštní úpravu promlčení práva na vydání neoprávněně získaného majetkového prospěchu** spočívající ve stanovení subjektivní a objektivní lhůty pro uplatnění tohoto práva.

B) Základní odlišnosti právní úpravy zkoumaného institutu obsažené v občanském zákoníku z roku 1964 ve srovnání s platnou právní úpravou

Současná legislativní úprava zkoumaného institutu je obsažena v občanském zákoníku z roku 1964 s tím, že tento prodělal do dnešní doby řadu novel, z nichž ta nejvýznamnější a zároveň do dnešní doby poslední je z roku 1991 (z. č. 509/1991 Sb.). Tato novela se opět vrací k původní terminologii zkoumaného institutu a sice k pojmu „bezdůvodné obohacení“.

Na tomto místě svojí pozornost zaměřím pouze na výrazné změny, které zkoumaný institut od roku 1964, tedy od přijetí občanského zákoníku do současnosti prodělal s tím, že systematickému a podrobnému výkladu institutu bezdůvodného obohacení dle současné právní úpravy věnuji samostatnou pozornost v následujících částech své práce.

První výraznou odlišnost oproti stavu současnému spatřuji ve výčtu **jednotlivých případů (skutkových podstat) bezdůvodného obohacení (dříve neoprávněného majetkového prospěchu)**, konkrétně se jednalo o případy upravené v dnes zrušeném ustanovení § 452 ObčZ - neoprávněný majetkový prospěch získaný

přisvojením si nálezů (§ 452 odst. 1) a neoprávněný majetkový prospěch získaný přisvojením si věcí opuštěných či skrytých, jejichž vlastník není znám (§ 452 odst. 2). § 452 byl zrušen novelou z. č. 509/ 1991 Sb. V současné právní úpravě nenalezneme ani § 453a ObčZ, který upravoval případnutí věci státu a přechod jiných majetkových práv na stát, a do občanského zákoníku byl vložen z. č. 131/ 1982 Sb., vypuštěn byl z. č. 87/1991 Sb.

1. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý přisvojením si nálezů (§ 452 odst. 1 ObčZ)

Pod tuto skutkovou podstatu byly subsumovány případy, kdy si někdo ponechal věc, kterou někdy jiný- ať vlastník či jiný oprávněný subjekt- ztratil.¹¹

Nalezl-li někdo věc, byl povinen ji vrátit tomu, kdo ji ztratil. Nešlo-li věc vrátit tomu, kdo ji ztratil, bylo nutno nález ohlásit bez zbytečného odkladu místnímu národnímu výboru (zpravidla ten MNV, v jehož obvodu byla ztracená věc nalezena). Nepřihlásil-li se vlastník nalezené věci do jednoho roka, jeho vlastnické právo zaniklo. V témže okamžiku nabyl k věci vlastnické právo stát. Otázka, od kdy bylo třeba počítat lhůtu 1 roku, byla v teorii i praxi sporná. Jestliže se například Švestka Jiří a později i Vaněk Josef přiklonili k názoru, že roční lhůta počíná běžet ode dne vyhlášení pátrání po oprávněném subjektu¹², pak Korecká Věra zastávala názor, že rozhodným okamžikem pro běh lhůty je nález věci.¹³ Já osobně se přikláním k názoru, který zastával Švestka Jiří (popř. Vaněk Josef), neboť mi přijde nelogické, aby prekluzivní lhůta počala běžet bez možnosti vlastníka věci dozvědět se o jejím nalezení.

Nálezce měl právo na náhradu nutných nákladů, nárok na nálezné mu nepříslušel.

¹¹ Ztrátou věci se rozumí pozbytí věci bez vůle a vědomí oprávněného subjektu (zpravidla vlastníka), v důsledku čehož tato věc vyšla z okruhu nakládání tohoto subjektu. Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, s. 162.

¹² Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, s. 164 nebo Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 69.

¹³ Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 82.

2. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý присvojením si věci opuštěných anebo skrytých, jejichž vlastník není znám (§ 452 odst. 2. ObčZ)

Podle tohoto ustanovení věci opuštěné nebo skryté¹⁴, jejichž vlastník není znám, připadly do vlastnictví státu. Kdo si je присvojil nebo kdo jich užíval, byl povinen je státu vydat, popřípadě vydat i neoprávněný majetkový prospěch takto získaný.

O právní úpravu odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch šlo v ustanovení § 453 odst. 2 ObčZ jen v závěru druhé věty, kde byla stanovena povinnost těch, kteří si věci opuštěné či skryté, jejichž vlastník není znám, присvojili, vydat státu i neoprávněný majetkový prospěch získaný присvojením, popř. užíváním těchto věcí, zatímco povinnost vydat uvedené věci státu odpovídala právu státu na jejich vydání a to z titulu jeho vlastnického práva, které stát nabyt samotným aktem opuštění věci či najitím věci, jejíž vlastník není znám (tzv. originární přechod vlastnického práva na stát).¹⁵

Ten, kdo věc objevil, neměl nárok na žádnou odměnu (nálezně). Právo na náhradu nákladů výslovně přiznáno nebylo, nicméně se dovozovalo ze znění ustanovení § 458 odst. 3 ObčZ (ten, kdo neoprávněně získaný majetkový prospěch vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil).

Právní režim věcí nalezených, skrytých či opuštěných je i dnes občanským zákoníkem upraven, nikoliv však v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení, ale v rámci nabývání vlastnictví, což se z hlediska systematického shoduje s právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku z roku 1950.¹⁶

¹⁴ Opuštění věci je právní úkon, kterým vlastník projevuje vůli vzdát se vlastnictví k věci; tedy vůli, že nechce být dále jejím vlastníkem. Skrytá věc je taková věc, která byla uložena na určitém místě s úmyslem utajit ji před dalšími osobami (např. zakopání, zazdění klenotů). Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s.73 a s. 76.

¹⁵ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 71- 72.

¹⁶ Důvod, proč občanský zákoník z roku 1964 původně upravoval režim věci nalezených, skrytých či ztracených v rámci ustanovení o neoprávněném majetkovém prospěchu, spatřuje Korecká Věra v tom, že jestliže občanský zákoník z roku 1950 obsahoval i úpravu socialistického společenského vlastnictví, pak občanský zákoník z roku 1964 pojednával toliko o osobním vlastnictví a jeho nabývání, což vylučovalo zařazení této problematiky do těchto ustanovení. Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 80.

3. Neoprávněný majetkový prospěch vzniklý присvojením si věci, jejichž vlastník se dopustil protiprávního jednání podle § 453a ObčZ

Toto ustanovení přinesl do občanského zákoníku z. č. 134/ 1982 Sb. Podle prvního odstavce tohoto ustanovení dopustil-li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, připadla věc do vlastnictví státu, pokud bylo v rozporu se zájmy společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal. Obdobně přecházela na stát i jiná majetková práva občana, s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného práva omezeného jen na jeho osobu. Státu však nepřipadl majetek, jehož bylo nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu byl vlastník věci nebo ten, jemuž svědčilo majetkové právo, povinen pečovat, a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře. Podle odstavce druhého zaniklo případnutím majetku státu bezpodílové spoluvlastnictví manželů.

Jestliže učebnice „Občanské právo hmotné“ z roku 1987¹⁷ považuje ustanovení § 453a za jeden z případů skutkové podstaty odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch, pak podle Vaňka Josefa případ odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch v daném ustanovení v pravém slova smyslu upraven není a s odpovědností za neoprávněný majetkový prospěch souvisí pouze v tom smyslu, že postihuje majetkové hodnoty za situace, kdy bylo v rozporu se zájmy společnosti, aby s nimi jejich vlastník či jiný oprávněný subjekt dále nakládali. Předmětné ustanovení pak podle Vaňka upravovalo především podmínky přechodu práva vlastnického či jiných majetkových práv na stát a to bez dalšího, tedy ex lege.¹⁸

Předpoklady případnutí věci státu či přechod jiného majetkového práva na stát podle ustanovení § 453a ObčZ byly tyto:

- protiprávní jednání vlastníka, tedy jednání, jímž došlo k porušení povinnosti stanovené obecně závazným právním předpisem (např. nezákonné opuštění republiky),

¹⁷ Lazar, J., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: Panorama, 1987, s. 271.

¹⁸ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha. Panorama, 1987, s. 79.

- následkem čehož se vlastník věci trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat neboli věc fakticky opustil, ve srovnání s ustanovením § 453 odst. 2. ObčZ ovšem bez projevu vůle vzdát se vlastnického práva k ní,

- příčinná souvislost mezi tímto protiprávním jednáním a následkem,

- další nakládání s touto věcí jejím vlastníkem je v rozporu se zájmem společnosti.

Splněním uvedených předpokladů připadla věc přímo ze zákona, tj. ex lege, do vlastnictví státu.

Obdobná situace nastávala i ohledně jiných, v ustanovení § 453a uvedených, majetkových práv občana (např. právo na vrácení půjčených peněz, právo na zaplacení kupní ceny) s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného majetkového práva omezeného jen na jeho osobu.

I při splnění výše uvedených předpokladů byla aplikace § 453a vyloučena, jednalo-li se o majetek (tj. věci a majetková práva), jehož bylo nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu byl vlastník věci nebo ten, komu svědčilo majetkové právo, povinen pečovat a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře.

Druhá výrazná odlišnost, kterou bych ráda závěrem této části srovnávající právní úpravu zkoumaného institutu, tak jak byla obsažena v občanském zákoníku z roku 1964, se současnou právní úpravou zmínila, spočívala ve **zvláštním oprávnění prokurátora podat návrh na případnutí předmětu plnění státu** a to dle zákonem č. 509/ 1991 Sb. zrušeného ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ, které bylo jednou novelizováno, a sice z. č. 131/ 1982 Sb. Protože novelizované ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ¹⁹ mělo širší dopad, zaměřím se pouze na jeho výklad s tím, že na významné odlišnosti oproti jeho znění před novelou poukážu.

¹⁹ Podle ustanovení § 457 odst. 2, 3 ObčZ před novelou občanského zákoníku, která byla provedena z. č. 131/ 1982 Sb., jestliže oba účastníci uzavřeli neplatnou smlouvu s úmyslem porušit zákon, mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že část nebo celé plnění připadá státu. Uzavřel-li takovou smlouvu s tímto

Podle ustanovení § 457 odst. 2, byl-li právní úkon neplatný proto, že svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu nebo jej obcházel anebo se přičil zájmům společnosti (§ 39), mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že plnění přijaté tím, kdo takto vědomě porušil zákon, připadá zcela nebo zčásti státu; současně soud uložil vydat případné plnění státu. Povinnost každého z účastníků vrátit druhému vše, co podle neplatné nebo zrušené smlouvy již dostal, nebyla dotčena (§ 457 odst. 1).

Ustanovení § 457 odst. 2 mělo postihový, nikoliv reparační charakter. Jestliže hlavním účelem právní úpravy odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch získaný přijetím plnění z neplatného právního úkonu bylo reparovat, resp. obnovit stav před získáním neoprávněného majetkového prospěchu, pak ustanovení § 457 odst. 2 směřovalo k realizaci zvláštního majetkového postihu spočívajícího v případnutí předmětu plnění státu, a to za předpokladu, že byly splněny podmínky pro jeho uplatnění. Podmínky pro použití zvláštního majetkového postihu (sankce) byly:

- existence právního úkonu (na rozdíl od právní úpravy platné před novelou z roku 1982 se ustanovení § 457 odst. 2 netýkalo jen neplatných smluv, ale právních úkonů obecně), který se řídil normami občanského práva a který byl neplatný pro některý z taxativně uvedených důvodů v § 39 ObčZ a znovu citovaných v § 457 odst. 2; tj. svým obsahem nebo účelem odporoval zákonu anebo se přičil dobrým mravům,
- na základě tohoto právního úkonu došlo k přijetí plnění, které mělo majetkovou hodnotu,
- toto majetkové plnění přijal ten, kdo věděl, že jde o právní úkon neplatný podle § 39 (oproti původnímu znění ustanovení § 457 odst. 2, 3, které požadovalo úmyslné porušení zákona, zavedla novela zvláštní subjektivní předpoklad v podobě vědomého porušení zákona, který ve srovnání s úmyslem zahrnoval jen složku vědění, nikoliv chtění).

Pokud byly výše uvedené podmínky splněny, získával prokurátor zvláštní oprávnění podat vlastním jménem návrh (žalobu), aby majetkový předmět plnění přijatý

úmyslem jen jeden z nich, byl povinen druhému účastníku vrátit vše, co od něho dostal. O tom, co by mělo být vráceno jemu, může soud na návrh prokurátora vyslovit, že připadá z části nebo zcela státu.

tím, kdo vědomě porušil zákon, připadl zcela nebo zčásti státu. U prokurátora šlo o zvláštní oprávnění přiznané mu hmotněprávním předpisem, ve kterém realizoval svůj právní zájem, a to v podobě uplatnění sankce vůči těm, kteří porušili zákon.

K vlastnímu připadnutí předmětu plnění státu došlo až právní mocí soudního rozhodnutí. Soud ve výrokové části rozhodnutí jednak vyslovil, že plnění připadá státu, a zároveň uložil povinnému subjektu, popř. subjektům, povinnost toto plnění státu vydat, přičemž povinným subjektem (nepoctivým účastníkem) byl ten, kdo přijetím takového plnění vědomě porušil zákon. On byl postihován, on byl žalován a jemu byla ukládána povinnost vydat případlé plnění státu, a to na rozdíl od právní úpravy předmětného ustanovení před novelou, kdy mohlo být vysloveno připadnutí ohledně plnění, které mělo být vráceno nepoctivému účastníkovi, což mělo v praxi ten důsledek, že to byl právě poctivý účastník, kdo byl žalován a jemuž byla též uložena povinnost vydat případlé plnění státu.

Povinnost nepoctivých účastníků vydat případlé plnění státu se nedotýkala jejich vzájemných restitučních nároků (ustanovení poslední věty § 457 odst. 2), které jim vznikly v důsledku neplatné či zrušené smlouvy (§ 457 odst. 1 ObčZ), a to na rozdíl od právní úpravy před novelou, kdy soudem vyslovené připadnutí plnění z neplatné smlouvy státu znamenalo zásah do vzájemné restituční povinnosti, neboť postihovalo to plnění, které mělo být jinak vráceno tomu z účastníků, který jednal nepoctivě. Jelikož tedy vzájemná restituční povinnost účastníků neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 2 po novele nebyla dotčena, pak z toho jasně vyplývá, že prokurátor mohl žalovat jen na připadnutí a plnění peněžité náhrady, neboť in natura bylo plněno druhému z účastníků neplatné smlouvy (viz § 458 odst. 1 ObčZ).

Rozsah připadnutí plnění soud určoval přihlédnutím k zákonným kritériím, která byla vymezena v § 457 odst. 2 a § 457 odst. 3 ObčZ.

II. Obecný výklad o bezdůvodném obohacení

1. Platná právní úprava

A) Právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku

Důvodová zpráva k zákonu č. 509/1991 Sb.²⁰, který doplnil a změnil občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění zákonů č. 58/1969 Sb., č. 131/1982 Sb., č. 188/1988 Sb., č. 87/1990 Sb., č. 105/1990 Sb., č. 116/1990 Sb. a č. 87/1991 Sb.) uvádí, že v ustanoveních § 451, 454, 455, 456, 458, 459 ObčZ se zákonem č. 509/1991 Sb. mění „neoprávněný majetkový prospěch“ na institut „bezdůvodného obohacení“, tedy institut, který byl v naší právní úpravě zakotven již občanským zákoníkem z roku 1950. Samotný pojem „majetkový prospěch“ je pak v platné právní úpravě obsažen toliko v § 451 odst. 2 ObčZ jako součást definice toho, co rozumět pod pojmem „bezdůvodné obohacení“. To je v tomto ustanovení vymezeno jako předmět závazku z bezdůvodného obohacení.

V právní úpravě bezdůvodného obohacení obsažené v části šesté, hlavy třetí, § 451- 459 ObčZ se realizuje jedna ze základních zásad občanského práva, a sice že je nepřípustné, aby se někdo obohatil na úkor jiného, a to stanovením povinnosti vydat majetkový prospěch získaný bez právního důvodu subjektem, který se na úkor jiného subjektu obohatil.

Obecná právní úprava institutu bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku platí především pro všechny občanskoprávní vztahy, není-li zde právní úprava zvláštní (např. zvláštní úprava jednatelství bez příkazu podle § 742 odst. 2 ObčZ) a dále pak pro všechny ostatní soukromoprávní vztahy, neexistuje-li však pro tyto vztahy právní úprava vlastní. Pokud existuje, obecná občanskoprávní úprava podle § 451 an. se neuplatní.

Vlastní soukromoprávní úpravu bezdůvodného obohacení nalezneme v zákoně o rodině, a sice v § 101, který stanoví, že kdo zcela nebo zčásti splnil za jiného vyživovací

²⁰ Zákon č. 509/1991 Sb. představuje do dnešní doby poslední legislativní zásah do občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení.

povinnost, je oprávněn po něm požadovat úhradu tohoto plnění, přičemž promlčení tohoto nároku se řídí obecným ustanovením § 101 ObčZ upravujícím promlčení, nikoliv tedy ustanovením § 107 ObčZ obsahujícím speciální právní úpravu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení (o promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení viz dále).

Pokud jde o obchodní zákoník, ten komplexní právní úpravu bezdůvodného obohacení neupravuje. Lze v něm nalézt pouze úpravy dílčí; právo na vydání bezdůvodného obohacení je zakotveno jednak v ustanovení § 12 odst. 1 ObchZ jako jeden z možných nároků při neoprávněném užívání firmy a dále v ustanovení § 53 ObchZ při nekalosoutěžním jednání. Vypořádání vzájemných nároků po odstoupení od smlouvy je upraveno v § 351 ObchZ. Pro obchodní vztahy se tedy v zásadě uplatní právní úprava občanskoprávní (otázka promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích je řešena v kapitole V).

Vlastní právní úpravu, na rozdíl od stavu před 31. 12. 2006, dnes již neobsahuje ani zákoník práce. Podle § 324 ZPr, účinného od 1. 1. 2007 se bezdůvodné obohacení řídí § 451, 454, § 455 odst. 1, § 456 až 459 občanského zákoníku.

Pokud bezdůvodné obohacení nemá svůj základ vůbec v žádném ze soukromoprávních vztahů (např. nárok na vrácení přeplatků na dani), nelze obecnou občanskoprávní úpravu bezdůvodného obohacení použít. V takových případech se proto aplikuje úprava příslušného veřejnoprávního předpisu (např. daňová úprava).

B) Bezdůvodné obohacení jako zvláštní právní důvod vzniku závazku

Ustanovení § 489 ObčZ uvádí demonstrativním výčtem právní skutečnosti, které jsou právním důvodem vzniku závazkových právních vztahů. Jednou z těchto právních skutečností je i bezdůvodné obohacení. Dojde-li proto k bezdůvodnému obohacení, tj. naplní-li se všechny zákonem stanovené předpoklady, vznikne mezi minimálně dvěma určitými osobami ze zákona zvláštní samostatný závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení, jehož obsahem je povinnost toho, kdo se zákonem předvídaným způsobem bezdůvodně obohatil, toto obohacení vydat a tomu odpovídající

právo toho, na jehož úkor byl majetkový prospěch získán, vydání bezdůvodného obohacení požadovat. Jestliže závazkové právní vztahy mohou vznikat jak smluvně, tak mimosmluvně, pak závazky z bezdůvodného obohacení jsou závazky mimosmluvní, tedy závazky vznikající nezávisle na vůli účastníků.

V občanskoprávní teorii přetrvává spor, zda takto vzniklý **závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem odpovědnostním či mimoodpovědnostním**, tedy vztahem existujícím mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti.

Tak například v knize „Občanské právo hmotné“²¹ se uvádí, že předpokladem vzniku práva na vydání bezdůvodného obohacení není porušení právní povinnosti (což ovšem nevylučuje, aby k bezdůvodnému obohacení porušením právní povinnosti došlo) a že tedy právo na jeho vydání nevzniká jako odpovědnost za porušení právní povinnosti. Z tohoto důvodu nelze tedy o odpovědnosti za bezdůvodné obohacení hovořit, a to i přes nesystematické zařazení tohoto institutu do části šesté nazvané „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“.

I Korecká Věra²² se přiklání k názoru, že závazky z bezdůvodného obohacení nelze považovat za závazky odpovědnostní, ale spíše za skupinu zvláštních, mimosmluvních závazků vznikajících z určitých, v zákoně stanovených důvodů, přičemž jako hlavní argument pro toto své tvrzení uvádí absenci obecné právní povinnosti, respektive povinnosti primární, normované dříve v ustanovení § 415 ObčZ, které před novelou z roku 1991 zakotvovalo povinnost počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce, a tedy nemožnost konstruovat povinnost k vydání bezdůvodného obohacení jako povinnosti sekundární neboli odpovědnostní.²³

²¹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 650 an.

²² Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a zákonnost, 1992, č. 8.

²³ V dané úvaze vychází Věra Korecká z převažujícího pojetí občanskoprávní odpovědnosti jako sekundárního nepřiznivého právního následku, který vznikl porušením povinnosti primární, neboli protiprávním úkonem, a který je předvídan v sankční složce příslušné právní normy. Srov. např. Knapp, V. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: ASPI, 2002, s. 41.

Stejného názoru je i Bejček Josef, když uvádí²⁴, že závazek z bezdůvodného obohacení nemá odpovědnostní charakter, neboť nevzniká v důsledku porušení prvotní právní povinnosti (takováto není ani nikde stanovena), ale vzniká mimosmluvně na základě zákona při splnění zákonem stanovených předpokladů.

Názor, že závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je jednou z forem občanskoprávní odpovědnosti, není příliš častý. Lze se s ním setkat například v jedné z knih občanského práva „Základy občanského práva“²⁵ nebo v knize „Odpovědnost v soukromém právu“²⁶, v níž Brejcha Aleš institut bezdůvodného obohacení vymezuje jako institut odpovědnostní, k jehož vzniku je mimo jiné potřeba, s ohledem na dané pojetí, protiprávního jednání. Na druhé straně autor připouští, že institut bezdůvodného obohacení je institutem sui generis a že úvahy o tom, že závazek k vydání bezdůvodného obohacení nevzniká v důsledku protiprávnosti, ale mimosmluvně při splnění zákonem stanovených podmínek stanovených v zákoně, mají své racionální jádro.

Výše uvedenou spornost nenapomáhá vyřešit ani sama zákonná úprava, když zkoumaný institut zařazuje po boku odpovědnostních institutů a sice do hlavy šesté nazvané „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“.

I přes právě řečené se přikláním k názoru, že v případě závazkového vztahu vzniklého z bezdůvodného obohacení jde o zvláštní druh závazkového právního vztahu, přičemž svůj názor opírám nejen o změny, které občanský zákoník v souvislosti s novelou z roku 1991 prodělal, konkrétně se jednalo o změnu názvu hlavy třetí, která dnes hovoří pouze o „bezdůvodném obohacení“ (před novelou „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“) a dále pak modifikace ustanovení § 415 spočívající ve vypuštění povinnosti počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce a s tím související důvody teoretické vzpomínané výše (viz. pojetí občanskoprávní odpovědnosti jako sankce za porušení povinnosti primární), a proto při dalším výkladu i s ohledem na to, že mnou zaujatý

²⁴ Bejček, J. Bezdůvodné obohacení. Právní rádce, 1994, č. 11.

²⁵ Plecítý, V. Vrabc, J., Salač, J. Základy občanského práva- 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 259 an.

²⁶ Brejcha, A. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. Vydání první. Praha: ASPI, 2000, s. 156.

názor je v pramenech mně dostupných v jasné převaze, budu závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení pojímat jako zvláštní mimosmluvní závazkový právní vztah existující mimo rámec občanskoprávní odpovědnosti.

2. Funkce bezdůvodného obohacení

Základní funkcí právní úpravy bezdůvodného obohacení je **funkce uhrazovací (reparační)**, jejíž podstatou je zajistit vrácení toho, co bylo jedním subjektem (obohaceným) získáno bez právního důvodu na úkor jiného subjektu (postiženého). Veškeré obohacení musí obohacený vydat in natura, není-li to dost dobře možné, musí postiženému poskytnout plnění v penězích (in reluto). Realizací této funkce pak dochází k odčerpání majetkového prospěchu od obohaceného zpátky k postiženému, a tím k nápravě majetkové újmy, kterou postižený utrpěl.

Švestka Jiří²⁷ v právní úpravě bezdůvodného obohacení spatřuje další **působení** a sice **preventivně výchovné** realizující se prostřednictvím hrozby sankce vydat bezdůvodně nabytý majetkový prospěch, popř. poskytnout peněžní náhradu. Takovéto působení pak má ve svém důsledku odradit kohokoliv obohacovat se bezdůvodně na úkor jiného.

Jiří Bejček²⁸ naproti tomu přiznává právní úpravě bezdůvodného obohacení výlučně funkci reparační s argumentem, že bezdůvodné obohacení vzniká bez porušení právní povinnosti, a tudíž jeho právní úprava nemůže plnit funkce další, konkrétně funkci sankční, resp. preventivní, tak jak je tomu např. v právní úpravě odpovědnostních závazků.

²⁷ Knapp, V. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek II. Praha: ASPI, 2002, s. 590.

²⁸ Bejček, J. Bezdůvodné obohacení. Právní rádce, 1994, č. 11.

3. Předpoklady vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení

Předpokladem vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení je:

- a) vznik obohacení (majetkového prospěchu) vyjádřitelného v penězích na straně jednoho určitého subjektu (obohaceneho),
- b) tomu odpovídající vznik majetkové újmy vyjádřitelné v penězích na straně jiného určitého subjektu (postiženého),
- c) příčinná souvislost mezi majetkovým prospěchem na jedné straně a újmou na straně druhé,
- d) bezdůvodnost obohacení.²⁹

ad a) Obohacením se rozumí majetkový, tedy penězi ocenitelný, prospěch. Může mít různou podobu, zejména se může jednat o získání peněz, věcí nebo získání majetkového prospěchu z provedeného výkonu či z užívání cizí věci bez poskytnutí ekvivalentní náhrady. V majetkové sféře obohaceneho se může projevit jak ve zvětšení majetku (aktiv), tak snížením jeho závazků nebo také tím, že ke zmenšení majetku nedojde, ačkoliv po právu mělo takové zmenšení nastat (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 28. června 2001, sp. zn. 28 Cdo 883/2001, ve kterém Nejvyšší soud vyslovil, že „majetkový prospěch vzniká především tak, že se dosavadní majetek obohaceneho rozmnoží o nové majetkové hodnoty; může však spočívat i v tom, že se jeho dosavadní majetek nezmenšil, třebaže by k tomu jinak došlo, kdyby byl obohaceny plnil své povinnosti“).

ad d) Případy bezdůvodného obohacení vymezuje občanský zákoník v ustanovení § 451 odst. 1 a § 454. Z nich vyplývá, že bezdůvodným obohacením je jednak majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů, a jednak prospěch získaný ze čtyř druhů plnění (na kolik je daný výčet jednotlivých případů výčtem taxativním a o

²⁹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 652 an.

jaké druhy plnění se jedná, k tomu srov. další výklad). Všem těmto v ustanovení § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ uvedeným případům je společné, že jeden subjekt získává k újmě jiného majetkový prospěch, aniž by mu k takovému nabytí svědčil právní důvod neboli nabývá takového majetkového prospěchu bez právního důvodu, čili bezdůvodně. Na druhé straně, jak se uvádí v knize občanského práva³⁰, připomíná při tom jeden ze základních principů soukromého práva, a sice že vše je dovoleno, co není zakázáno (čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), ne každé získání majetkového prospěchu na úkor jiného bez právního důvodu vede automaticky ke vzniku bezdůvodného obohacení (příkladem může být svezení stopaře řidičem nebo zaplacení spropitného). Právní skutečností zakládající bezdůvodně získané obohacení pak může být například jednání samotného obohaceného, ne nutně protiprávní, ne nutně zaviněné nebo jednání samotného postiženého. Může se však jednat i o úkon třetí osoby, popřípadě určitou událost (např. naplavení předmětů na cizí pozemek z důvodu povodně).

Ke vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení se naproti tomu nevyžaduje ani zavinění, ani existence protiprávního úkonu. Postačí, když k obohacení, neboli k přesunu majetkových hodnot, došlo bezdůvodně, což musí v případě podané žaloby z bezdůvodného obohacení (žaloba z kondikce) prokázat ten, kdo se domáhá jeho vydání, popřípadě poskytnutí peněžité náhrady, tedy postižený.

4. Vztah bezdůvodného obohacení a jiných titulů na plnění

Nároky z bezdůvodného obohacení mají subsidiární charakter. V zásadě tedy platí, že požadovat plnění z titulu bezdůvodného obohacení je možné pouze tehdy, nelze-li požadovat plnění z jiného právního titulu.

Beze zbytku výše řečené platí v případě, kdy **povinnost plnit vyplývá ze smlouvy**³¹. Stejně platí v případě kolize s **nárokem na plnění z titulu odpovědnosti za**

³⁰ Viz dílo cit. v pozn. č. 29, s. 654.

³¹ Viz např. v soudním rozhodnutí, sp. zn. 33 Odo 127/2003 (obdobně též 25 Cdo 916/2005), Nejvyšší soud ČR judikoval, že pokud se poskytování elektrické energie uskutečňuje na základě smlouvy (kupní smlouva o odběru energie), nejedná se o plnění bez právního důvodu (viz. § 451 odst. 2 ObčZ), a to ani

škodu. Bylo-li tedy bezdůvodné obohacení získáno zaviněným protiprávním úkonem (§ 420 ObčZ), popř. právně relevantní škodní událostí (v případě objektivní odpovědnosti), které zároveň vedly ke vzniku škody, má poškozený právo na její náhradu a aplikace ustanovení o bezdůvodném obohacení vzhledem ke své subsidiární povaze nepřichází v úvahu, a to ani tehdy, jsou-li splněny předpoklady pro jejich aplikaci. *„Vzhledem k tomu, že v daném případě však byly splněny předpoklady odpovědnosti pachatele za způsobenou škodu, ustanovení o bezdůvodném obohacení se vůči němu neuplatní. Jsou-li totiž ve vztahu dvou subjektů splněny podmínky pro dosažení téhož výsledku (odčerpání neoprávněně získaných hodnot) z titulu náhrady škody a z titulu bezdůvodného obohacení, ustanovení o bezdůvodném obohacení se nepoužijí.“* (Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR 33 Odo 79/2006 ze dne 25. března 2008.)

O bezdůvodné obohacení zároveň nejde ani tam, kde **povinnost plnit je dána na základě jiného ustanovení zákona** než jsou ustanovení upravující bezdůvodné obohacení (§ 451- 459 ObčZ), nepočítaje mezi ně speciální úpravu jednotlivých případů bezdůvodného obohacení (např. § 743 odst. 2 ObčZ). Kdy tomu tak je, tedy kdy povinnost plnit je dána na základě jiného ustanovení zákona, a nikoliv na základě ustanovení o bezdůvodném obohacení, není vždy jednoznačné. Dokladem toho je například rozdílné posuzování nároku podílového spoluvlastníka, který se domáhá peněžitého plnění vůči druhému spoluvlastníku užívajícímu společnou věc nad rámec svého spoluvlastnického podílu, a to samotným Ústavním soudem ČR. Jestliže v nálezu ze dne 22. února 2006, sp. zn. II. ÚS 471/2005, daný nárok spoluvlastníka tento soud posoudil jako nárok mající základ v ustanovení § 137 odst. 1 ObčZ, pak v nálezu chronologicky pozdějším (ze dne 10. 10. 2007, sp. zn. I. ÚS 383/2005) se vrátil k názoru zastávanému dosavadní judikaturou obecných soudů a posoudil nárok podílového spoluvlastníka podle ustanovení o bezdůvodném obohacení.

V nálezu ÚS ČR ze dne 22. února 2006, sp. zn. II. ÚS 471/2005, se Ústavní soud neztotožnil s názorem odvolacího soudu, že plnění za užívání předmětu

tehdy, dochází-li k jejímu odběru neoprávněně, tj. bez měření odběru. Soukup, M. Právní rádce, 2005, č. 6.

podílového spoluvlastnictví podílovým spoluvlastníkem nad rámec jeho spoluvlastnického podílu na společné věci je plněním bez právního důvodu, a tedy bezdůvodným obohacením a vyjádřil názor, že i když některý z podílových spoluvlastníků užívá společnou věc nad rámec svého spoluvlastnického podílu, a to bez dohody s ostatními podílovými spoluvlastníky, nelze učinit závěr, že věc užívá bez právního důvodu, neboť tímto důvodem je spoluvlastnické právo. Pokud se tedy podílový spoluvlastník domáhá náhrady vůči druhému spoluvlastníkovi z toho důvodu, že společnou věc užívá nad rámec jeho spoluvlastnického podílu na společné věci bez dohody s ním, jde o nárok, který se opírá o zákonné ustanovení § 137 odst. 1 ObčZ, ze kterého vyplývá, v jakém rozsahu se ten který spoluvlastník podílí na právech a povinnost vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci. Bezdůvodné obohacení tedy vzhledem ke své subsidiární povaze aplikovat nelze.³²

Je tedy otázkou, jaký z názorů nakonec převládne. Králík Michal za důslednější a koncepci podílového spoluvlastnictví více odpovídající považuje právní kvalifikaci probíraného nároku opřenu o § 137 odst. 1 ObčZ ve spojení s § 123 ObčZ vypočítávající demonstrativním způsobem jednotlivá oprávnění vlastníka ve vztahu k jeho předmětu vlastnictví.³³

Tradičně sporný je rovněž vztah **práva na vydání bezdůvodného obohacení a žaloby na vydání věci z titulu vlastnického práva, konkrétně žaloby na vydání movité věci individuálně určené**. Vaněk Josef si v díle „Neoprávněný majetkový prospěch“³⁴ klade otázku, z jakého právního důvodu lze požadovat vydání věci, jestliže jejím neoprávněným získáním a zadržováním na úkor vlastníka (popř. držitele) byly současně s neoprávněným zásahem do vlastnického práva naplněny zákonné znaky některé ze skutkových podstat odpovědnosti za neoprávněný prospěch (nyní a v textu dále bezdůvodné obohacení). Při zodpovězení dané otázky vychází Vaněk Jiří z následujícího: Pokud někdo vlastníkovi neoprávněně zadržuje individuálně určenou věc movitou, pak takovýto zásah do jeho vlastnického práva spolu s naplněním některé ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení nemá za následek zánik vlastnického

³² Králík, M. Právní rádce, 2008, č. 5.

³³ Viz odkaz v pozn. č. 32.

³⁴ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 16 an.

práva, nebyla- li věc spotřebována. Na druhé straně ani existence vlastnického práva neznamená popření práva z bezdůvodného obohacení, jsou- li splněny předpoklady pro jeho vznik. Vlastnický nárok na vydání věci a právo na vydání bezdůvodného obohacení tak mohou existovat vedle sebe, mimo jiné proto, že bližší podmínky vydání takovéto věci a užitků z ní jejímu vlastníkovu z titulu vlastnického práva občanský zákoník na rozdíl od právní úpravy vydání bezdůvodného obohacení (§ 457, 458 ObčZ) neobsahuje, čímž je kolize právních úprav vyloučena a konkurence obou nároků připuštěna.

Na tomto místě je především třeba poznamenat, že právě popsany právní stav platil do přijetí novely občanského zákoníku z roku 1991 (z. č. 509/1991 Sb.), která nově v ustanovení § 130, 131 ObčZ upravila postavení držitele (oprávněného, neoprávněného) a jeho povinnost vydat věc s ohledem na vlastnické právo, a tak zakotvila druhý (vydání věci z titulu bezdůvodného obohacení bylo a je upraveno v ustanovení § 458 ObčZ, před novelou analogicky aplikované i na případy vydání věci z titulu vlastnického práva) podle Spáčila Jiřího³⁵ obsahově nikoliv totožný právní režim v rozsahu a ve způsobu vydání věci jejímu vlastníkovu, čímž se nabízí otázka, zda i za tohoto právního stavu je možné konkurenci žaloby z bezdůvodného obohacení s vlastnickou žalobou připustit či nikoliv.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 2. 2000, sp. zn. 33 Cdo 2034/98-79, konkurenci obou nároků připouští, když v uvedeném rozhodnutí vyjádřil tento soud názor, že ... „, ten, na jehož úkor došlo k bezdůvodnému obohacení získáním movité věci, není zákonem omezen tak, že by se musel domáhat jen ochrany svého vlastnického práva podle § 126 odst. 1 obč. zákoníku, tj. pouze žalovat na vydání věci, ale může se domáhat vydání věci z titulu bezdůvodného obohacení, popř. jejího peněžního ekvivalentu, není- li vydání věci možné.....tento postup je dokonce výhodnější, protože postup dle ust. § 126 obč. zákoníku oprávněnému umožňuje pouze vydání zadržované věci, nikoliv peněžitý ekvivalent, nelze- li věc vydat.“³⁶

³⁵ Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. Vydání první. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 78 an.

³⁶ Hušek, J. Obchodní právo. Časopis pro právní praxi, 2000, č. 5.

Stejně tak v knize „Občanské právo hmotné“³⁷ se vychází z toho, že nároky na vydání bezdůvodného obohacení a vydání věci z titulu vlastnického práva se nevylučují a že bude záviset na žalobci, jakými skutkovými okolnostmi svůj žalobní nárok podloží.

Spáčil Jiří, a to i s ohledem na uvedený judikát, který považuje v právní praxi za ojedinělý, naopak zastává názor, že konkurenci žaloby z bezdůvodného obohacení s vlastnickou nelze bez podstatných výhrad připustit a upozorňuje při tom na výše zmíněný obsahový rozdíl úpravy vzájemných vztahů mezi vlastníkem a držitelem (§ 130, 130 ObčZ) a mezi tím, komu je vydáváno bezdůvodné obohacení a tím, kdo jej vydává (§ 458 ObčZ). Jestliže ten, kdo vydává předmět bezdůvodného obohacení, má vždy právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil (§ 458 odst. 3 ObčZ), pak žalovaný v reivindikačním sporu má takové právo jen tehdy, je-li neoprávněným držitelem, což vyplývá z § 130 odst. 3 ObčZ, podle něhož se oprávněnému držiteli obvyklé náklady související s údržbou a provozem nenahrazují, jakož i z § 131 odst. 1 ObčZ, podle něhož si neoprávněný držitel může odpočítat náklady nutné pro údržbu a provoz věci. Další odlišnost spatřuje také v tom, že dle § 458 ObčZ pro zvýhodnění toho, kdo vydává bezdůvodné obohacení, postačuje prostá dobrá víra (zvýhodnění spočívá v oprávnění ponechat si užítky z předmětu bezdůvodného obohacení) na rozdíl od § 130 a násl. ObčZ, který požaduje dobrou víru se zřetelem ke všem okolnostem. Může se tedy stát, že ve stejném případě by někdo nabyl vlastnické právo k užitkům a plodům podle § 458 ObčZ, zatímco podle § 130 a násl. ObčZ by toto nabytí bylo vyloučeno, a to s ohledem na přísnější právní úpravu. Z této odlišné právní úpravy pak vyvozuje závěr, že je zřejmě vyloučena aplikace § 458 ObčZ na případy, kdy je možno současně aplikovat § 130 a násl. ObčZ, připomínaje při tom obecně uznávaný názor, že povinnost k vydání bezdůvodného obohacení nastupuje pouze tehdy, jestliže k vrácení neoprávněně získaných majetkových hodnot nemůže dojít v rámci konkrétního právního vztahu mezi účastníky podle příslušných ustanovení, jež se na daný poměr vztahují, a nepřichází-li v úvahu ani odpovědnost za škodu³⁸, neboli že nároky z bezdůvodného obohacení vzhledem ke své subsidiární povaze lze uplatnit pouze tehdy, když věc nelze

³⁷ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 655.

³⁸ Např. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, § 1 až § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 1175.

řešit podle zvláštního ustanovení zákona, tedy, že ustanovení § 130 a násl. ObčZ je ve vztahu k ustanovení § 458 ObčZ speciální a vylučuje tak jeho aplikaci.

III. Jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

1. Jednotlivé případy bezdůvodného obohacení

Občanský zákoník upravuje jednotlivé případy bezdůvodného obohacení v § 451 odst. 2 a v § 454 ObčZ. Podle těchto ustanovení je bezdůvodným obohacením jednak majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů a dále pak majetkový prospěch získaný plněním

- bez právního důvodu,
- na základě neplatného právního úkonu,
- z právního důvodu, který odpadl,
- toho, co měl po právu plnit někdo jiný.

Tyto občanským zákoníkem vymezené skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou projevem jedné ze základních zásad občanského práva, a sice zákazu obohacovat se na úkor jiného, normované v ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, podle něhož kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí obohacení vydat.

Dříve než svoji pozornost zaměřím na jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, ráda bych pár slov věnovala v teorii i praxi řešené problematice týkající se **pojetí § 451 odst. 1 ObčZ**, tedy otázky, nakolik ustanovení § 451 odst. 1 zakotvující výše vyjádřený princip tvoří samostatnou obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení a nakolik se jedná pouze o zakotvení obecné povinnosti vydat bezdůvodné obohacení, **neboli nakolik je výčet jednotlivých skutkových podstat upravených v § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ výčtem demonstrativním či taxativním.**

Z hlediska teoretického se mi jeví zajímavá úvaha Korecké Věry³⁹, která vědoma si možné dvojí interpretace ustanovení § 451 odst. 1 posuzuje výše nastíněnou otázku bez ambice dát na ni jednoznačnou odpověď s odkazem na právní úpravu předcházející právní úpravě současné.

Československý obecný občanský zákoník (OZO) z roku 1811 řešil jednotlivé případy obohacení, ke kterým došlo na základě plnění, v ustanoveních § 1431- 1437 OZO. Vedle toho byly do rámce nároků z bezdůvodného obohacení zařazovány i nároky upravené v ustanoveních § 1041- 1044 OZO, když v široce formulovaném ustanovení § 1041 upravující užití věci ku prospěchu jiného ve spojení s § 7 OZO byla spatřována obecná žaloba z obohacení reprobující všechny případy obohacení odporující přirozené slušnosti.

Právní úpravu obecnějšího nároku, který byl obdobou nároku upraveného v § 1041 OZO, obsahoval i občanský zákoník z roku 1950, a to v ustanoveních § 363, 364 Obč. zák. upravující skutkovou podstatu upotřebením věci pro jiného, do jejíhož rámce byly řazeny i takové případy, které nebylo možno subsumovat pod zavazovací důvod „plnění bez právního důvodu“ upravený v § 360- 362 např. právě proto, že v něm o plnění nešlo.

Platná právní úprava, s výjimkou majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, obsahuje pouze takové skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, kdy k získání majetkového prospěchu došlo plněním. Obecnější skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení, jež by byla obdobou případů upravených v § 1041 OZO z r. 1811, § 363 Obč. zák. z roku 1950, neobsahuje, což Korecká Věra označuje za nedostatek, který nabízí řešit třemi možnými způsoby. Jako první možné řešení, které vychází z toho, že výčet jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení je výčtem taxativním, tedy že § 451 odst. 1 nezakotvuje obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení, spatřuje v podřazení těchto nároků pod skutkovou podstatu majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, kteréžto řešení sama označuje za násilné. Druhé řešení vycházející z téhož pojetí jako řešení první, tedy z toho, že výčet jednotlivých skutkových podstat je výčtem taxativním, spočívá v pokrytí daných nároků (včetně případů, kdy nejde o plnění ve vlastním slova smyslu) širokým

³⁹ Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a zákonnost, 1992, č. 8.

výkladem skutkové podstaty „plnění bez právního důvodu“. Třetí řešení pak vidí v druhé možné interpretaci ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ, a sice že zakotvuje obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení aplikovatelnou tak na ty případy bezdůvodného obohacení, které nejsou výslovně v § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ zakotveny.

Vzájemným vztahem jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení (v tehdejší terminologii neoprávněného majetkového prospěchu, dále jen bezdůvodné obohacení) a ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ se zabýval také Vaněk Josef ve svém díle „Neoprávněný majetkový prospěch“⁴⁰, který vyjadřuje názor, že § 451 odst. 1 ukládá obecnou povinnost vydat bezdůvodné obohacení, která nastupuje pouze za předpokladu, že dojde k naplnění znaků některé ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení, tak jak jsou taxativním způsobem vypočteny v příslušných ustanoveních občanského zákoníku.

Stejný názor je pak možné nalézt např. v komentáři k občanskému zákoníku⁴¹, tedy že ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ obecně stanoví povinnost vydat bezdůvodné obohacení, zatímco jednotlivé skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou uvedeny v § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ.

Ostatně ani v soudní praxi se neprosadil názor, že v odst. 1 § 451 ObčZ je stanovena obecná skutková podstata bezdůvodného obohacení. A proto vrátíme-li se k úvahám Korecké Věry nastíněným výše, nezbyvá nám než současný právní stav řešit buďto podřazením nároků, které není možné subsumovat pod taxativní výčet jednotlivých skutkových podstat, pod skutkovou podstatu majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, nebo takovéto nároky pokrýt široce chápaným výkladem skutkové podstaty „plnění bez právního důvodu“. A právě touto druhou cestou, tedy extenzivním výkladem skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

⁴⁰ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 40 an.

⁴¹ Švestka, J. Spáčil, J. Škárová, M. Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, § 1 až § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s.1179

vzniklého plněním bez právního důvodu se vydala soudní praxe, když pod zmíněnou skutkovou podstatu zahrnuje např. i neoprávněné užívání cizí věci⁴².

A) Plnění bez právního důvodu (*condictio indebiti*)

K bezdůvodnému obohacení plněním bez právního důvodu dochází tehdy, jestliže subjekt, na jehož úkor k bezdůvodnému obohacení dochází, plní druhé straně, aniž by zde byl pro takové plnění právní důvod.

Právě z uvedeného vyplývá, že jedním z předpokladů vedoucím k naplnění této skutkové podstaty je skutečnost, že bylo plněno, tj. že došlo k přesunu majetkových hodnot z majetkové sféry jednoho subjektu do majetkové sféry subjektu druhého, přičemž samo plnění může spočívat jak v tom, že bylo někomu něco dáno (věc, peníze), tak v tom, že něco bylo v jeho prospěch konáno. Může se ale také jednat o plnění, které záleží v opominutí či strpění něčeho. Druhým předpokladem je skutečnost, že bylo plněno, ačkoli zde nebylo žádného právního důvodu k takovému plnění, a to od samého počátku. Splnění obou předpokladů musí v případném občanskoprávním řízení prokázat žalobce. Pokud žalovaný tvrdí, že k plnění ze strany žalobce došlo na základě právního důvodu, je na něm, aby prokázal jeho existenci.⁴³

Sporné je, zda ke vzniku závazku z bezdůvodného obohacení dle dané skutkové podstaty je vedle uvedených předpokladů také třeba naplnění předpokladu subjektivní povahy, a sice omylu. Jestliže v římském právu a v občanském zákoníku z roku 1811 bylo plnění omylem požadováno, pak občanský zákoník z roku 1950 naplnění tohoto předpokladu ke vzniku závazku z bezdůvodného obohacení nepožadoval, stejně tak jej

⁴² Viz náleží ÚS ČR ze dne 14. října 2000, sp. zn. II. ÚS 325/2000, ve kterém Ústavní soud subsumoval užívání neoprávněné stavby, tedy stavby zrealizované bez příslušného občanskoprávního oprávnění, v daném případě před okamžikem převodu pozemků do vlastnictví státu, pod skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu.

⁴³ Např. v soudním rozhodnutí ze dne 27. února 2001, sp. zn. 25 Cdo 1167/99, Nejvyšší soud vyslovil názor, že „*domáhá-li se žalobce vrácení určité částky s tvrzením, že tuto částku žalovanému zaplatil, leží na něm důkazní břemeno o tomto tvrzení. Je naopak na žalovaném, který tvrdí, že plnění přijal na základě smluvního ujednání o odměně za činnost, k níž se zavázal a kterou provedl, aby prokázal existenci a obsah tvrzené dohody, podle níž byl oprávněn plnění přijmout.*“

podle zákonného znění probírané skutkové podstaty nepožaduje ani občanskoprávní úprava obsažená v občanském zákoníku z roku 1964. Přesto je možné setkat se v odborné literatuře s názorem opačným, a sice že k naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení je mimo jiné potřeba existence omylu, a to na straně toho, kdo plnil.⁴⁴

Naproti tomu současná praxe naplnění tohoto subjektivního předpokladu zásadně nevyžaduje, což je mimo jiné důsledkem široké interpretace pojmu „plnění bez právního důvodu“. Žalobce tak nemusí tvrdit, že jednal v omylu, a tedy pouhá skutečnost, že subjekt věděl o absenci právního důvodu plnění (v praxi se vyskytují případy, kdy subjekt, ačkoliv je přesvědčen o neexistenci dluhu, raději domnělou povinnost splní např. proto, že si nemůže dovolit být žalován), automaticky neznamená, že by neměl právo na vrácení plnění poskytnutého bez právního důvodu, nicméně je třeba se zabývat otázkou, zda ze strany žalobce nešlo o darování. Důkazní břemeno o tom ponese žalovaný.⁴⁵

Příkladem bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu je např. poskytnuté a přijaté plnění, pro něž právní důvod nebyl dán, a to od počátku, ale ten, kdo plnil, jej předpokládal (plnění nedluhu). Dále sem spadají případy, kdy je sice plněn existující dluh, ale někomu jinému než věřiteli nebo někým jiným než dlužníkem nebo plnění jednoho a téhož dluhu dvakrát. Soudní praxe uznala za plnění bez právního důvodu také např. investice do cizího majetku nebo užívání cizí věci.

Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 8. ledna 2008, sp. zn. 30 Cdo 199/2007, Nejvyšší soud označil za bezdůvodné obohacení získané bez právního důvodu užívání cizího pozemku. *„Příkladem plnění bez právního důvodu je i užívání cizího pozemku bez nájemní smlouvy či jiného titulu opravňujícího užívat cizí věc; prospěch vzniká tomu, kdo realizuje uživatelská oprávnění, aniž by za to platil úhradu a aniž by se tedy jeho majetkový stav zmenšil o prostředky vynaložené v souvislosti s*

⁴⁴ Viz např. Vaněk Josef (in Vaněk, J.. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 43) mezi předpoklady, jejichž splnění je nezbytné k naplnění skutkové podstaty neoprávněného prospěchu získaného plněním bez právního důvodu (dnes bezdůvodné obohacení), řadí mimo jiné omyl týkající se dluhu či věřitele a to na straně toho, kdo plnil.

⁴⁵ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s 658.

právním vztahem, který zakládá právo věc užívat... Majetkovým vyjádřením tohoto prospěchu je peněžitá částka, která odpovídá částkám vynakládaným obvykle v daném místě a čase na užívání věci i s přihlédnutím k druhu právního důvodu (smluvního typu či věcného práva k věci cizí), kterým se zpravidla právo užívání věci vzhledem k jeho rozsahu a způsobu zakládá; nejčastěji jde o nájemní smlouvu... “

V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 30. 11. 2004, sp. zn. 33 Odo 924/2003, v souvislosti s užíváním cizí věci, konkrétně pak s užívání nebytových prostor bez právního důvodu (bez smlouvy) Nejvyšší soud judikoval, že pro posouzení, zda šlo o bezdůvodné obohacení, není významné, zda bylo dotyčnou osobou oprávnění k užívání nebytových prostor skutečně realizováno, nýbrž to, že toto oprávnění tato osoba skutečně měla, tj. nebytové prostory jí byly do užívání přenechány a ona je převzala. Ať už tedy žalovaná oprávnění užívat předmětné nebytové prostory využila či nikoliv, přenecháním nebytových prostor (jež bylo žalovanou akceptováno) poskytl žalobce žalované určité plnění (žalovaná získala majetkový prospěch) a jelikož se tak stalo bez právního důvodu, je žalovaná povinna žalobci toto plnění vydat.⁴⁶

O skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu jde také v případě, kdy advokát přijme peněžitou částku, kterou mu poukázal jeho klient z účtu třetí osoby bez jejího vědomí na základě padělaného platebního příkazu. Bezdůvodně obohacným, a tedy povinným k vydání bezdůvodného obohacení je advokát, postiženým, a tedy oprávněným je osoba, z jejíhož účtu byly peněžité prostředky poukázány (srov. např. se soudním rozhodnutím Nejvyššího soudu ze dne 25. listopadu 2004, sp. zn. 33 Odo 461/2003, ve kterém Nejvyšší soud mimo jiné uvedl, že v daném případě nemůže jít o situaci předvídanou ustanovením § 454 ObčZ, podle kterého se bezdůvodně obohatil i ten, za něžž bylo plněno, co po právu měl plnit sám, neboť nebylo prokázáno, „ že jak tomu, kdo plnil, tak tomu, komu bylo plněno, bylo zřejmé, že jde o plnění osoby, která k němu nemá právní povinnost, za osobu, která tuto povinnost má. Pokud by tomu tak bylo, byl by osobou povinnou ze závazkového právního vztahu plynoucího z bezdůvodného obohacení nikoliv advokát, ale jeho klient, osobou oprávněnou pak by byl ten, z jehož účtu bylo plněno).

⁴⁶ Soukup, M. Právní rádce. 2007, č. 4.

B) Plnění z neplatného právního úkonu (condictio ob iniustam causam)

Předpokladem vzniku nároku dle dané skutkové podstaty je jednak skutečnost, že bylo plněno, a dále fakt, že právní úkon, na jehož základě bylo plnění poskytnuto, je neplatný, a to buď absolutně nebo relativně, z části nebo zcela, s výjimkou právního úkonu neplatného jen pro nedostatek formy (§ 455 odst. 3 ObčZ, viz dále).

O relativní neplatnost jde v případech taxativně uvedených v ustanovení § 40a ObčZ. Právní úkon se v těchto případech považuje za platný, a to až do doby, než se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti dovolá. Okamžikem dovolání se relativní neplatnosti se právní úkon stává neplatným (*ex tunc*) a plnění po právu se tímto okamžikem stává bezdůvodným obohacením. Bezdůvodné obohacení získané plněním z relativně neplatného právního úkonu je tak obdobou bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl.

O absolutní neplatnost jde v těch případech neplatných právních úkonů, které nejsou zahrnuty v taxativním výčtu § 40a ObčZ. Absolutní neplatnost právního úkonu způsobuje, že je tento bez dalšího neplatný, a to od samého počátku, a od téhož okamžiku je proto potřeba hledět na to, co bylo plněno, jako na bezdůvodné obohacení. Bezdůvodné obohacení získané z absolutně neplatného právního úkonu je obdobou bezdůvodného obohacení získaného bez právního důvodu s tím rozdílem, že v případě obohacení získaného z absolutně neplatného právního úkonu právní důvod plnění existuje, avšak jen formálně, neboť je neplatný, tedy neúčinný.

Rozlišovat mezi neplatností relativní a absolutní má význam zejména z hlediska promlčení nároku na jeho vydání (§ 107 odst. 2 ObčZ), popřípadě z hlediska jeho výše.

Naplnění předpokladů dané skutkové podstaty v případném občanskoprávním řízení prokazuje žalobce, otázku platnosti může soud řešit jako otázku předběžnou s tím, že jedná-li se o neplatnost relativní, zabývá se jí soud jen k námitce dotčeného subjektu, a to na rozdíl od neplatnosti absolutní, ke které přihlíží *ex offio*.

Nejčastějšími případy bezdůvodného obohacení získaného plněním z neplatného právního úkonu jsou případy plnění z neplatných smluv (např. nárok na vrácení plnění z neplatné smlouvy, jejímž předmětem je nemovitost, kdy prodávající není vlastníkem,

k uzavření smlouvy nedali souhlas spoluvlastníci apod.⁴⁷), na jehož vydání dopadá ustanovení § 457 odst. 1 ObčZ (viz dále).

C) Plnění z právního důvodu, který odpadl (condictio causa data non secuta)

Samostatná skutková podstata bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, byla do občanského zákoníku doplněna dodatečně, a to zákonem č. 509/1991 Sb., s účinností od 1. 1. 1992. Před tímto datem byl tento případ bezdůvodného obohacení řazen mezi případy plnění bez právního důvodu.

O bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl, jde tehdy, jsou-li splněny následující předpoklady: určitému subjektu bylo na základě právního důvodu poskytnuto plnění, ale tento právní důvod v důsledku další, později vzniklé právní skutečnosti, ztratil své právní účinky, neboli odpadl (zda právní důvod odpadl s účinky ex tunc nebo ex nunc, není rozhodné). Okamžikem odpadnutí právního důvodu se poskytnuté plnění stává bezdůvodným obohacením. Uvedené okolnosti v případném soudním řízení musí prokazovat žalobce. Odpadnutí právního důvodu, resp. opodstatněnost zrušení smlouvy lze v řízení o vydání bezdůvodného obohacení posoudit jako předběžnou otázku.

Právním důvodem, který odpadl, mohou být například smlouvy zrušené odstoupením (§ 48 ObčZ), splněním rozvazovací podmínky (§ 36 ObčZ), zrušení smlouvy v zákonem stanovených případech (např. 648 odst. 2 ObčZ) nebo přímo ze zákona (tzv. fixní smlouvy).

Pod uvedenou skutkovou podstatu patří též případy, kdy bylo plněno na základě pravomocného soudního rozhodnutí, které bylo následně zrušeno. Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 15. prosince 2005 Nejvyšší soud vyslovil názor, že... „ Zaplatil-li žalobce dovolatelce podle rozsudku Městského soudu v Praze č. j. 23 Co 435/94-285 částku..., - Kč, splnil povinnost, kterou mu toto rozhodnutí ukládalo. Jestliže byl poté rozsudek tohoto soudu zrušen rozsudkem Nejvyššího soudu ČR č. j. 22

⁴⁷ Nesnídal, J. Právní rádce. 2001, č. 6.

Cdo 2433/99-318, odpadl tím právní důvod, podle kterého žalobce plnil...“, respektive odpadla tzv. „jiná právní skutečnost“ (§ 489 ObčZ), na základě které žalobce plnil. Pokud by však v jiném případě nemělo soudní rozhodnutí pro svou deklaratornost povahu tzv. „jiné právní skutečnosti“, pak by jeho zrušením právní důvod plnění nezankl (neodpadl) a k bezdůvodnému obohacení by nedošlo (srov. např. rozhodnutí NS ČR ze dne 11. října 2007, sp. zn. 28 Cdo 3113/2007).

Dalším případem bezdůvodného obohacení získaného plněním z právního důvodu, který odpadl, může být např. přijetí zálohy na plnění podle smlouvy, která se neuskutečnila⁴⁸, nebo se může jednat o případ investic do cizího majetku realizované např. na základě příslibu vlastníka převést zhodnocovanou věc na investujícího.⁴⁹, lze sem zařadit i požadavek na vrácení daru podle § 630 ObčZ.⁵⁰

Naproti tomu o bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl, nepůjde tam, kde sice právní důvod k plnění existoval, ale ten zanikl ještě před tím, než bylo plněno (např. plnění prekludovaného dluhu). Takovýto případ by pak bylo nutno posoudit podle skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného bez právního důvodu.

⁴⁸ V soudním rozhodnutí ze dne 26. září 2002, sp. zn. 33 Odo 459/2001, Nejvyšší soud ČR vyslovil názor, že za dostatečný právní důvod k plnění (v dané věci se jednalo o poskytnutí zálohy na budoucí koupi) je třeba považovat i příslib budoucího úplatného převodu vlastnictví s tím, že pokud po zaplacení zálohy k převodu vlastnictví nedojde, resp. smlouva nebude uzavřena, odpadne tím dodatečně právní důvod plnění a poskytnutá záloha se stává bezdůvodným obohacením.

⁴⁹ V soudním rozhodnutí ze dne 21. června 2005, sp. zn. 33 Odo 538/2004, se Nejvyšší soud odvolal na svůj rozsudek ze dne 18. prosince 1997, sp. zn. 2 Cdon 944/97 v němž vyslovil názor, že odvolání příslibu vlastníka převést nemovitost na osobu, jež z tohoto důvodu do nemovitosti investovala, zakládá nárok na vydání neoprávněného majetkového prospěchu (nyní bezdůvodného obohacení), jelikož důvod plnění (příslib budoucího převodu vlastnictví) odpadl.

⁵⁰ V soudním rozhodnutí ze dne 15. prosince 2005, sp. zn. 33 Odo 563/2004, Nejvyšší soud ČR konstatoval, že využil-li dárce svého práva domáhat se vrácení daru, které mu vzniká okamžikem jednání obdarovaného naplňující znaky uvedené v § 630 ObčZ, pak okamžikem, kdy jeho projev vůle dojde obdarovanému, zaniká darovací vztah a obnovuje se vlastnické právo k věci ex nunc a obdarovaný, který se stal neoprávněným držitelem, je povinen věc mu vydat (§ 126 odst. 1 ObčZ). Nemůže-li tak obdarovaný učinit in natura proto, že darovanou věc zcizil ještě před doručením výzvy k vrácení daru, je povinen dárce poskytnout ekvivalent v podobě peněžitého plnění podle zásad o bezdůvodném obohacení.

D) Plnění za toho, kdo měl po právu povinnost plnit sám

Podle ustanovení § 454 ObčZ, které upravuje další z případů bezdůvodného obohacení, se bezdůvodně obohatí ten, za něžž bylo plněno to, co po právu měl plnit sám. Na rozdíl od předchozích případů bezdůvodného obohacení, včetně dosud neprobraného majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, bezdůvodné obohacení zde nespočívá ve zvětšení majetku obohaceného, ale v tom, že se jeho majetek nezmenšil, avšak kdyby svou povinnost plnil, jak měl, ke zmenšení by došlo.

Základními předpoklady k naplnění této skutkové podstaty bezdůvodného obohacení jsou: a) neexistence právní povinnosti u subjektu, který povinnost splní, b) existence právní povinnosti u subjektu, za který je plněno, c) splnění povinnosti se musí stát se souhlasem toho subjektu, za něžž je plněno.⁵¹

O bezdůvodné obohacení nepůjde, jestliže subjekt, který poskytuje plnění, je k tomu povinen. Právo na vydání bezdůvodného obohacení proto nemá ručitel (splnil-li ručitel dluh za dlužníka, pak plnil to, co po právu plnit měl, přičemž právo ručitele na náhradu za plnění, které věřiteli poskytl, je upraveno speciálně v § 550 ObčZ). Stejný závěr platí i pro solidárně zavázaného dlužníka, když jeho nárok požadovat náhradu za splněný celý dluh nebo za to, že plnil více, než na něj připadá, a to vůči ostatním solidárně zavázaným dlužníkům, je upraveno v § 511 odst. 3 ObčZ.

O bezdůvodné obohacení nepůjde ani v případě, kdy dluh splnil subjekt na základě písemné dohody o převzetí dluhu uzavřené s původním dlužníkem za souhlasu věřitele nebo s věřitelem samotným (§ 531 odst. 1, 2 ObčZ) nebo na základě převzetí plnění po dohodě s dlužníkem podle § 534 ObčZ nebo kdy plnění poskytl po přistoupení k závazku (§ 533 ObčZ). Všem těmto případům je společná existence právního důvodu plnění (existence smlouvy) vylučující splnění jednoho z předpokladů naplnění této skutkové podstaty, a sice neexistence právní povinnosti u subjektu, který poskytl plnění.

Zvláštním případem je plnění zástavce, popř. jiných subjektů poskytujících zajištění (např. osoba, jejíž věc či právo zajišťuje jiný závazek na základě zajišťovacího

⁵¹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 661.

převodu práva, § 553 ObčZ, či zajišťovacího postoupení pohledávky, § 554 ObčZ), jehož regresní nárok vůči dlužníkovi, není občanským zákoníkem upraven. Soudní praxe si v těchto případech vypomáhá právě pomocí této skutkové podstaty bezdůvodného obohacení, a to i přesto, že plnění zástavce (popř. jiných osob poskytujících zajištění) je plněním na základě právního důvodu. Popsanou praxi soudů dokládá například soudní rozhodnutí ze dne 27. června 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000, ve kterém Nejvyšší soud vyslovil názor, že „zástavce nemá nárok na přímý postih vůči zástavnímu dlužníkovi a nárok, vzniklý tím, že za něj zástavce přesto uhradí dobrovolně dluh, se posuzuje podle ustanovení o bezdůvodném obohacení.“

Má-li dojít ke vzniku bezdůvodného obohacení plněním za jiného, musí v době plnění tato povinnost, která může vyplývat ze zákona, smlouvy nebo jiné právní skutečnosti, existovat. Zákon tento předpoklad ke vzniku nároku podle citovaného ustanovení vyjadřuje slovy „po právu“. Pokud povinnost v době plnění neexistuje, např. v důsledku prekluze, dochází k plnění bez právního důvodu a subjekt, který plnil, může náhradu požadovat na tom, komu plnil.⁵²

Stejně jako u jiných případů bezdůvodného obohacení i zde je předpokladem jeho vzniku skutečnost, že bylo plněno. Nerozhodné je, zda plnění spočívalo v penězích (což bude pravidlem), či v jiném věcném plnění (např. v provedení určitého výkonu-práce).

Přestože zákon výslovně nestanoví jako jeden z předpokladů naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení podle § 454 ObčZ skutečnost, že plnění se musí stát se souhlasem toho subjektu, za něž je plněno, je potřeba jej respektovat, neboť se jedná o projev jedné ze základních zásad občanského práva, a sice že není nikomu dovoleno, nestanoví-li zákon jinak, zasahovat do poměrů jiného subjektu proti jeho vůli. K tomu je potřeba poznamenat, že jestliže komentář k občanskému zákoníku⁵³ z této občanskoprávní zásady dovozuje, že stačí, pokud k plnění nedochází proti vůli povinného subjektu, pak soudní praxe s tímto předpokladem při výčtu podmínek

⁵² Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 27. 6. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000.

⁵³ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, § 1 až § 459. Komentář. 1. Vydání. Praha: C. H. BECK, 2008, s. 1186.

k naplnění skutkové podstaty bezdůvodného obohacení podle § 454 vůbec nepočítá. Konkrétně v soudním rozhodnutí ze dne 27. 6. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000, Nejvyšší soud ČR vyslovil názor, že ke vzniku bezdůvodného obohacení podle § 454 je třeba splnění dvou podmínek, a to a) existence právní povinnosti ke konkrétnímu plnění na straně toho, za něhož je plněno a b) splnění této povinnosti subjektem, který neměl právní povinnost plnit (stejně např. v rozhodnutí NS ČR ze dne 4. 3. 2008, sp. zn. Cdo 1213/2007), přičemž otázkou, zda třetí osoba plnila se souhlasem dlužníka se Nejvyšší soud jako předpokladem pro vznik bezdůvodného obohacení nezabýval, což podrobil kritice Handlar Jiří v článku „Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle 454 ObčZ“⁵⁴ s argumentem, že není možné, aby třetí osoba poskytla plnění věřiteli za dlužníka s účinky splnění dlužníkovy závazku bez jeho souhlasu, když je to právě sám dlužník, který je nejen povinen, ale i oprávněn plnit svému věřiteli. A proto pokud dlužník souhlas k plnění, ať výslovný či konkludentní, třetí osobě neudělí, a třetí osoba i přesto poskytne věřiteli za dlužníka plnění a věřitel toto plnění přijme, nemůže mít takovéto plnění za následek zánik závazku dlužníka jeho splněním, neboli takovýmto plněním povinnost dlužníka nezaniká a vznik bezdůvodného obohacení § 454 je tak vyloučen (jedním z předpokladů naplnění této skutkové podstaty je právě skutečnost, že třetí osobou poskytnuté plnění vedlo k zániku závazku dlužníka). Třetí osobě, která za těchto podmínek plnění poskytla, vzniká právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči věřiteli, a to dle skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu. Stejný názor zastávají i autoři knihy občanského práva hmotného⁵⁵, když uvádějí, že povinný subjekt musí s plněním ze strany třetího subjektu souhlasit, jeho nečinnost nestačí, ledaže by se z ní s ohledem na okolnosti konkrétního případu dal dovodit souhlas.

Naplněním výše uvedených předpokladů (viz a) až c)), respektive okamžikem zániku závazku jeho splněním subjektem, který neměl právní povinnost plnění poskytnout, vzniká bezdůvodné obohacení, neboli závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení mezi subjektem právní povinnosti (obohacěným) a subjektem, který tuto povinnost splnil, ačkoli k takovému plnění nebyl povinen (postižený), jehož obsahem je povinnost obohacěného bezdůvodné obohacení vydat, a

⁵⁴ Handlar, J. Soudní Rozhledy. 2003, č. 9.

⁵⁵ Fiala, J. Kindl, J. Milan a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 662.

právo postiženého vydání bezdůvodného obohacení požadovat. Otázka, zda obohacenému svědčí právo, aby vůči oprávněnému uplatnil všechny námitky, které mu v souvislosti s předmětnou povinností příslušely vůči věřiteli, tedy např. námitku promlčení, není řešena jednotně. Zatímco například komentář k občanskému zákoníku⁵⁶ spolu se soudní praxí⁵⁷ vyjadřují shodně názor, že osobě povinné takovéto právo svědčí, pak Handlar Jiří⁵⁸ podrobuje tento názor kritice s argumentem, že uvedené stanovisko nerespektuje povahu závazku z bezdůvodného obohacení jako samostatného závazkového vztahu, jehož obsah není odvozen od jiného právního vztahu a pravděpodobně vychází z nedocenění zásadní teoretické odlišnosti práva z bezdůvodného obohacení a subrogačního regresu, který obvykle vzniká subjektu, který splnil cizí závazek a který pro osobu plnící za dlužníka v občanském právu, až na právní úpravu ručení (§ 548- 550 ObčZ), obecně upraven není.

E) Prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (condictio ob turpem causam)

Tento případ skutkové podstaty bezdůvodného obohacení je charakterizován získáním majetkové hodnoty, tedy zvětšením majetku obohaceného činností, která není jako způsob nabytí určitých majetkových hodnot právním řádem uznána, neboli jedná se o majetkové hodnoty pocházející z nepoctivého zdroje. Protože v českém právu platí domněnka poctivosti zdroje nabytí majetkového prospěchu, je potřeba, aby v případném soudním řízení žalobce, tedy postižený, nepoctivost zdroje prokázal.

Pojem „nepoctivý zdroj“ není občanským zákoníkem blíže vymezen. Dosavadní teorie i soudní praxe za nepoctivý zdroj považuje... *„takové nabytí hodnot, které není v právním řádu uznáváno. Jde především o případy, kdy je prospěch získán trestnou činností, nedovoleným podnikáním, spekulací (např. s cizí měnou), obchodováním s pašovaným zbožím, popř. činností, která sice nedosahuje intenzity trestné činnosti nebo*

⁵⁶ Viz pozn. cit. v odkazu č. 53, s. 1187.

⁵⁷ Rozhodnutí NS ČR ze dne 27. 6. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000.

⁵⁸ Handlar, J. Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle § 454. Soudní rozhledy, 2003, č. 9.

*činností z různých důvodů trestně nepostížitelnou (pro nepřičetnost pachatele, pro amnestii apod.), která však je v rozporu s dobrými mravy.*⁵⁹

Závěrem je potřeba poznamenat a tím připomenout, že aplikace ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ přichází v úvahu jen tehdy, nejsou-li zároveň naplněny předpoklady odpovědnosti za škodu, což například znamená, že došlo-li k získání majetkového prospěchu trestnou činností a zároveň byly naplněny předpoklady odpovědnosti pachatele za škodu, resp. povinnost k její náhradě byla pachateli trestné činnosti uložena v rámci adhezního řízení, aplikace ustanovení o bezdůvodném obohacení je tím vyloučena. „ Jsou-li totiž ve vztahu dvou subjektů splněny podmínky pro dosažení téhož výsledku (odčerpání neoprávněně získaných hodnot) z titulu náhrady škody a z titulu bezdůvodného obohacení, ustanovení o bezdůvodném obohacení se nepoužijí... Sluší se ještě poznamenat, že káby žalobci kromě práva na náhradu škody ve vztahu k J. Š. bylo přiznáno i právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči žalovanému, byla by jedna a táž majetková újma odčiněna nepřipustně dvakrát.“⁶⁰

2. Případy, kdy nejde o bezdůvodné obohacení

Jestliže v § 451 odst. 2 a § 454 občanský zákoník vymezuje jednotlivé případy bezdůvodného obohacení, pak v § 455 uvádí, v jakých případech se o bezdůvodné obohacení nejedná. Ustanovení § 455 ObčZ tak obsahuje negativní vymezení institutu bezdůvodného obohacení.

Bezdůvodným obohacením dle § 455 ObčZ tedy není:

- přijetí plnění promlčeného dluhu,
- přijetí plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy,
- přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami,

⁵⁹ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 25. 3. 2008, sp. zn. 33 Odo 79/2006.

⁶⁰ Viz soudní rozhodnutí cit. v pozn. 59.

- vrácení půjčených peněz do hry nebo sázky.

Všem těmto případům je společné, že jde o plnění, která nelze vymáhat soudně. Jedná se tedy o naturální obligace, které sice zakládají právo na plnění, ovšem bez nároku na ně, tedy bez možnosti uplatnit je a vymoci s úspěchem soudní cestou, a že se jedná o plnění, které i přes jejich soudní nevymahatelnost, nelze požadovat zpět, ovšem pouze za předpokladu, že bylo plněno dobrovolně.

A) Přijetí plnění na promlčený dluh

Podle § 455 odst. 1 ObčZ se za bezdůvodné obohacení nepovažuje, bylo-li přijato plnění promlčeného dluhu, neboť i dluh promlčený, tj. dluh trvající po uplynutí stanovené promlčecí doby, je dluhem, který platně existuje a může být tak splněn, přičemž nedovolá-li se dlužník promlčení, může být i splnění promlčeného dluhu u soudu s úspěchem žalováno.

Dovolání se promlčení, tj. vznesení námítky promlčení ze strany dlužníka před soudem, způsobuje ztrátu nároku, tj. nemožnosti vynucovat promlčený dluh soudní cestou (tzv. naturální právo z hlediska věřitele, naturální dluh z hlediska dlužníka), nikoliv však zánik promlčeného dluhu a jemu odpovídajícího práva. A proto plnil-li dlužník na promlčený dluh dobrovolně, pak plnil to, co plnit měl, a nemůže se tak domáhat vrácení poskytnutého plnění z titulu bezdůvodného obohacení.

Závěry uvedené v předchozím odstavci se týkají jen dluhu promlčeného, nikoliv prekludovaného. Prekluzí totiž právo, na rozdíl od promlčení, zaniká a plnění dluhu, který zanikl prekluzí, je plnění bez právního důvodu ve smyslu ustanovení § 451 odst. 2 ObčZ. Ten, jemuž by bylo takto plněno, by získal bezdůvodné obohacení, které by musel vydat tomu, na jehož úkor jej získal.

B) Přijetí plnění na dluh neplatný pouze pro nedostatek formy

Za bezdůvodné obohacení se též podle § 455 ObčZ nepovažuje přijetí plnění dluhu neplatného jen pro nedostatek formy. Jde o nedostatek formy právního úkonu, z něhož dluh vyplývá, přičemž daný nedostatek spočívá v tom, že určitý právní úkon nebyl učiněn ve formě, kterou vyžaduje zákon nebo dohoda účastníků (§40 odst. 1 ObčZ).

Jde-li o nedodržení formy, kterou pro daný právní úkon požaduje zákon, jde o neplatnost absolutní, která nastupuje bez dalšího přímo ze zákona. Jde-li o nedodržení formy, kterou vyžaduje dohoda účastníků, považuje se takovýto úkon i přes nedodržení formy za platný, pokud se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti nedovolá. Neplatnosti se však nemůže dovolávat ten, kdo ji sám způsobil (§ 40a ObčZ). To znamená, že jestliže v případě absolutní neplatnosti přichází v úvahu aplikace ustanovení § 455 ObčZ bez dalšího, pak v případě neplatnosti relativní je tomu tak pouze za předpokladu, že se ten, kdo je úkonem dotčen, neplatnosti účinně dovolal. V opačném případě by se totiž daný úkon považoval za platný a aplikace ustanovení § 455 by tak byla vyloučena.

Bylo-li dobrovolně plněno na základě právního úkonu absolutně neplatného, bylo plněno na dluh neexistující, neboli na dluh, na který se hledí tak, jako by nebyl učiněn. Bylo-li dobrovolně plněno na základě právního úkonu relativně neplatného, bylo plněno na dluh, na který se hledí jako by nebyl učiněn pouze za předpokladu, že se ten, kdo byl tímto úkonem dotčen, neplatnosti účinně dovolal. V obou případech se pak jedná o dluh nevymahatelný, a protože občanský zákoník vychází ze závěru, že i v těchto případech je poskytnutí předmětu plnění po ekonomické stránce odůvodněno, vylučuje tyto případy z bezdůvodného obohacení a ten, kdo takového plnění přijal, nezískává bezdůvodné obohacení a nemusí předmět plnění vracet.

Přijetím dluhu neplatného jen pro nedostatek formy je např. přijetí plnění věřitelem od ručitele dlužníka, třebaže ručitel nevzal na sebe povinnost, že uspokojí pohledávku věřitele, jestliže ji neuspokojí dlužník, písemným prohlášením (§546 ObčZ) nebo přijetí plnění na základě darovací smlouvy v ústní formě, přestože zákon požaduje formu písemnou (§ 628 odst. 2 ObčZ).

C) Přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami

Podle ustanovení § 455 odst. 2 ObčZ se za bezdůvodné obohacení nepovažuje přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami.

Předpokladem pro uplatnění této výjimky z bezdůvodného obohacení je skutečnost, že byla mezi fyzickými osobami uzavřena platná smlouva o hře nebo sázce, tedy že dluh ze hry nebo sázky platně existuje. Splnil-li pak dlužník takovýto existující dluh dobrovolně, plnil po právu to, co dlužil, takže se nemůže s úspěchem již poskytnutého předmětu plnění z titulu bezdůvodného obohacení domáhat zpět.⁶¹

Přestože půjde o dluh platně existující, nemůže oprávněný subjekt své právo na zaplacení výhry ze hry a sázky, které tomuto dluhu odpovídá, úspěšně uplatnit u soudu, neboť se jedná o dluh, který existuje jako naturální, na rozdíl od dluhu promlčeného, od samého počátku (§ 455 odst. 2, poslední věta ObčZ). Zákon odpírá tomuto právu ochranu zejména pro jeho riskantní povahu spojenou s lehkomyšlností a s neuváženým rizikem.

Z výslovného znění ustanovení § 455 odst. 2 ObčZ vyplývá, že se vztahuje jen na sázky uzavřené mezi fyzickými osobami. Právo vzniklé ze hry či sázky vůči výhernímu podniku, který podle § 846 ObčZ provozuje stát, nebo který byl úředně povolen, lze proto před soudem úspěšně uplatnit (např. hry či sázky organizované subjekty provozující sázkové hry, jako je Sazka, a. s.).

D) Vrácení peněz půjčených do hry nebo sázky

Za bezdůvodné obohacení se podle ustanovení 455 odst. 2 ObčZ nepovažuje též vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených. O tomto případě platí to, co je uvedeno shora ad C). I když se v tomto případě výslovně o fyzických osobách nehovoří, soudní praxe z povahy věci dovozuje, že i zde se o fyzické osoby jedná.

⁶¹ Pokud by však dlužník plnil na základě neplatné smlouvy, šlo by o bezdůvodné obohacení získané plněním z neplatného právního úkonu (§ 451 odst. 2 ObčZ).

IV. Právní následky získání bezdůvodného obohacení

Právním následkem porušení občanskoprávního principu vyjádřeného v § 451 odst. 1 ObčZ, podle něhož, kdo se na úkor jiného obohatí, musí toto obohacení vydat, resp. naplnění některé ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení vymezené občanským zákoníkem v § 451 odst. 2 a § 454, je vznik povinnosti takového bezdůvodné obohacení vydat (§ 451 odst. 1 ObčZ). Této povinnosti pak odpovídá právo subjektu, na jehož úkor byl majetkový prospěch získán, domáhat se jejího splnění (§ 456 věta první ObčZ). Restituční povinnost subjektu a jí korespondující právo tvoří obsah nového závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Obsah a rozsah restituční povinnosti včetně způsobu, jakým má být splněna, je upraven v § 458 ObčZ, pro případ neplatné či zrušené smlouvy pak i v § 457 ObčZ.

1. Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení

Subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení jsou na jedné straně subjekt, který bezdůvodné obohacení získal (povinný subjekt- dlužník, **obohacený**) a na druhé straně subjekt, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno (oprávněný subjekt- věřitel, **postižený**). Těmito subjekty mohou být na obou stranách jak fyzická, tak právnická osoba včetně státu, resp. kraje a obce.

Kdo je v rámci závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení subjektem obohaceným a tedy povinným neboli, kdo je pasivně legitimován⁶², vyplývá

⁶² Věcně legitimován je ten, kdo je podle hmotného práva nositelem tvrzeného subjektivního práva nebo povinnosti. Rozlišujeme aktivní a pasivní legitimaci, přičemž aktivně legitimován je žalobce, svědčí-li mu podle hmotněprávních ustanovení právo, jehož ochrany se před soudem domáhá. Pasivně legitimován je žalovaný, a to za předpokladu, že je podle hmotného práva nositelem tvrzené povinnosti. Nedostatek věcné legitimace, která bývá s jistotou zjištěna až na konci řízení, vede k zamítnutí žaloby. Srov. např. Wintrová, A a kol. Civilní právo procesní. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2004, s. 148 an.

z § 451 odst. 1 ObčZ. Je jím ten, jehož majetek se na úkor jiného bezdůvodně zvětšil nebo u koho nedošlo ke zmenšení majetku, ač k tomu mělo v souladu s právem dojít.⁶³ Aktivně legitimovaným subjektem k uplatnění práva ze závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení a tedy subjektem postiženým či oprávněným (věřitelem) je ten, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno (§ 456 ObčZ), a to bez ohledu na to, kdo plnění poskytl (srov. např. se soudním rozhodnutím ze dne 25. listopadu 2004, sp. zn. 33 Odo 461/2003, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že „... *bezdůvodné obohacení je závazkem, z něhož vzniká povinnost k jeho vydání tomu, kdo se obohatil, a právo na jeho vydání tomu, na jehož úkor k obohacení došlo, ať už bylo plnění, z něhož bezdůvodné obohacení vzniklo, poskytnuto kýmkoli*“).

Nejvyšší soud ČR se k otázce věcné legitimace, konkrétně pak pasivní legitimace vyjádřil např. v soudním rozhodnutí ze dne 14. listopadu 2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/200, když vyslovil názor, že v řízení o vydání bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu, ke kterému došlo byť i za trvání bezpodílového spoluvlastnictví manželů (nyní společného jmění manželů), je pasivně legitimován jen ten z manželů, který bezdůvodné obohacení získal, tedy ten, který v daném případě užíval předmětné nemovitosti v souvislosti se svou podnikatelskou činností bez právem uznaného důvodu. V soudním rozhodnutí ze dne 23. září 2004, sp. zn. 33 Odo 305/2004, se Nejvyšší soud zabýval otázkou, kdo je pro případ vzniku bezdůvodného obohacení pasivně legitimován, je-li obohaceným právnická osoba. Tento soud v dané věci vyslovil, že převzala-li při jednání o kupní smlouvě mezi prodávající právnickou osobou a kupujícím, k jejímuž uzavření nedošlo, fyzická osoba, která je statutárním orgánem právnické osoby, od kupujícího zálohu na kupní cenu, je v řízení o vrácení zálohy z titulu vydání bezdůvodného obohacení pasivně legitimována právnická osoba, a nikoliv fyzická osoba, která jménem právnické osoby jedná (Nejvyšší soud při tom poukázal na ustanovení obchodního zákoníku, a sice na § 13 odst. 1 ObčZ, z něhož vyplývá, že jednání statutárního orgánu je jednáním právnické osoby, kterou také jednání statutárního orgánu zavazuje).

⁶³ Povinnost obohaceného vydat předmět obohacení trvá i pro případ, že se předmětu obohacení zbavil (např. jej v mezidobí daroval, prodal, zničil), a to s tím, že namísto vydání konkrétního předmětu obohacení nastupuje režim peněžité náhrady podle § 458 ObčZ (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 24. ledna 2002, sp. zn. 25 Cdo 413/2000).

Závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je vztahem, ve kterém, stejně jako v jakémkoliv jiném závazkovém právním vztahu, může na jedné straně vystupovat více subjektů. Jaký je vzájemný vztah spoludlužníků (obohacených), resp. spoluvěřitelů (postižených) včetně jejich vzájemného vztahu jako jednotlivého subjektu vůči druhé straně závazkového právního vztahu, není pro případ vzniku bezdůvodného obohacení zvlášť upraven, a proto je potřeba při analýze toho, o jaký závazek se mezi spoludlužníky, resp. spoluvěřiteli, jedná, tedy zda jde o závazek dílčí, solidární, či nedílňý, vyjít z obecné právní úpravy společných závazků, která je obsažena v § 511 an. ObčZ. Z ustanovení § 511 odst. 1 ObčZ vyplývá, že solidarita závazku, v našem případě závazku z bezdůvodného obohacení, může být dána právním předpisem, soudním rozhodnutím, dohodou účastníků či povahou plnění. Z uvedeného ustanovení pak dovozují, že bude-li dán některý z předpokladů zakládajících solidaritu závazku, tak jak jsou vymezeny v citovaném ustanovení, nebrání jejímu vzniku skutečnost, že v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení nenalezneme speciální ustanovení o solidární povinnosti, tak jak je tomu např. v rámci právní úpravy odpovědnosti za škodu, resp. její náhrady (§438 odst. 1 ObčZ).

Toto mé stanovisko je v souladu se stanoviskem Nejvyššího soudu vyjádřeném v soudním rozhodnutí ze dne 24. října 2002, sp. zn. 33 Odo 542/2002. V něm tento soud uvedl, že pokud více osob užívá cizí věc bez právem uznaného důvodu, aniž by došlo k reálnému rozdělení věci či k dohodě o způsobu užívání konkrétní části, dostává se jim tak bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu, k jehož vydání jsou zavázáni společně a nerozdílně, tedy solidárně. Nejvyšší soud solidaritní závazek odvodil z § 511 ObčZ, konkrétně pak z povahy předmětného plnění, které spočívalo v poskytnutí peněžité náhrady za užívání cizí věci bez právního důvodu.

Odborná literatura naproti tomu právě uvedené stanovisko (převážně pak s argumentem chybějícího speciálního ustanovení v rámci právní úpravy bezdůvodného obohacení obdobného ustanovení § 438 odst. 1 ObčZ) v zásadě nezastává.

Například Brejcha Jiří v knize „ Odpovědnost v soukromém a veřejném právu“⁶⁴ vyjádřil názor, že absence zvláštní právní úpravy o solidární povinnosti, jak je tomu např. § 438 odst. 1 ObčZ⁶⁵ v rámci právní úpravy odpovědnosti za škodu a její náhradě vylučuje, aby subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení byly zavázány společně a nerozdílně, ledaže by jejich solidarita vyplývala přímo z jiného ustanovení zákona (např. § 145 odst. 3 ObčZ). Z toho vyplývá, že při pluralitě subjektů půjde mezi nimi o závazek dílčí, tedy že každý ze spoludlužníků bude zavázán, resp. každý ze spoluvěřitelů oprávněn toliko co do svého dílu. Stejný názor, a sice že práva a povinnosti mezi více subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení na téže straně budou dílčí, nevyplývá-li ze zákona, rozhodnutí nebo smlouvy solidarita, je vyjádřen i v knize občanského práva hmotného⁶⁶ a dále také například v odborném článku Pokorného Milana „ O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku“.⁶⁷

Jestliže nelze zjistit subjekt, na jehož úkor došlo k bezdůvodnému obohacení, je podle § 456 ObčZ oprávněn domáhat se jeho vydání stát. Může jít kupř. o případy předražování zboží prodávaného širokému okruhu spotřebitelů, naopak mezi tyto případy nelze zařazovat takový případ, v němž je znám subjekt, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno, on však sám nemůže (např. je nezvěstný) či nechce své právo ze závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení uplatnit. Stát, jsou-li splněny podmínky stanovené v § 456 věty druhé ObčZ, vstupuje do postavení těch, na jejichž úkor byl majetkový prospěch získán ze zákona (ex lege), a to jako původní subjekt s přímým a samostatně uplatnitelným právem na vydání bezdůvodného obohacení.

⁶⁴ Brejcha, J. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. Praha: Codex Bohemia, 2000, s.162.

⁶⁵ Ustanovení § 438 ObčZ stanoví, že způsobí-li škodu více škůdců, odpovídají za ni společně a nerozdílně.

⁶⁶ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 664.

⁶⁷ Pokorný, M. O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku, Právní rozhledy, 1993, č. 6.

Závěrem této části zabývající se subjekty závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, je třeba dodat, že právo na vydání bezdůvodného obohacení i povinnost bezdůvodné obohacení vydat mají majetkový charakter a přecházejí jako majetkové právo, resp. majetková povinnost na dědice oprávněného či povinného subjektu.

2. Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení včetně speciálního ustanovení § 457 občanského zákoníku a splatnost závazku z bezdůvodného obohacení

A) Rozsah vydání bezdůvodného obohacení

Otázka, v jakém rozsahu je obohacený subjekt povinen bezdůvodné obohacení vydat, je řešena v ustanovení první věty § 458 odst. 1 ObčZ. Podle tohoto ustanovení musí být vydáno vše, co bylo bezdůvodným obohacením nabyto, a to včetně součástí (§ 120 ObčZ) a příslušenství věci (§ 121 ObčZ). Z hlediska rozsahu vydávaného bezdůvodného obohacení musí být tedy dosaženo stavu, jaký tu byl před tím, než bylo bezdůvodné obohacení získáno.

Pro rozsah obohacení, jež má být vydáno, je rozhodující stav v okamžiku, kdy bylo získáno (např. přijetím plnění bez právního důvodu) nebo kdy se přijaté plnění stalo bezdůvodným obohacením (právní důvod odpadl). A proto NS ČR například v soudním rozhodnutí ze dne 29. ledna 2003, sp. zn. 25 Cdo 355/2001, vyslovil názor, že vynaložením investic do cizí nemovitosti bez právního důvodu vzniká vlastníku bezdůvodné obohacení a to k okamžiku, kdy ke zhodnocení došlo, nikoliv k okamžiku, kdy investující osoba nemovitost vyklidí a dále pak v jiném soudním rozhodnutí, že ... „na povinnost toho, kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatil, nemá vliv, co se s předmětem bezdůvodného obohacení stalo poté, co jej obohacený získal, zda jej např. zničil, a nezáleží ani na tom, zda v době rozhodování soudu a popř. v jakém rozsahu obohacenému ještě nějaký prospěch zůstal“ (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 18. 10. 2005, sp. zn. 25 Cdo 2145/2004).

Vzhledem k tomu, že institut bezdůvodného obohacení směřuje k odčerpání prostředků od osoby, která je získala některou ze skutkových podstat uvedených v ustanovení § 451 a 454 ObčZ, je pro rozsah práva na vydání bezdůvodného obohacení určující nikoliv majetková újma, která vznikla tomu, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno, ale majetkový prospěch, o nějž obohacený na úkor postiženého buď zvýšil svůj majetkový stav, anebo o nějž se jeho majetkový stav nezměnil, ač by se tak za běžných okolností stalo. Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 18. 10. 2005, sp. zn. 25 Cdo 2145/2004, týkajícím se investice do cizí nemovitosti, konkrétně pak zhodnocení cizího pozemku výsadbou trvalých porostů bez předchozí domluvy s vlastníkem, resp. získání bezdůvodného obohacení bez právního důvodu Nejvyšší soud vyslovil, že ... „rozsah práva na vydání bezdůvodného obohacení není dán tím, jaká majetková újma vznikla jinému, nýbrž jaký majetkový prospěch získal obohacený v okamžiku jeho získání (předmětem bezdůvodného obohacení není hodnota vynaložených prostředků, nýbrž zhodnocení věci, jež se obohacenému dostalo).“

Právní úprava bezdůvodného obohacení neobsahuje žádné zvláštní ustanovení na rozdíl od právní úpravy náhrady škody (§ 450 ObčZ), které by umožňovalo soudu snížit (moderovat) rozsah povinnosti vydat bezdůvodné obohacení, což není vnímáno jako nedostatek právní úpravy, ba naopak, absence takového ustanovení je plně v souladu se smyslem institutu bezdůvodného obohacení, neboť jedině odčerpáním všeho, co bylo na úkor jiného bezdůvodně získáno, je možné dosáhnout právního stavu, který zde existoval před vznikem bezdůvodného obohacení. Umožnit soudu snížit rozsah vydání bezdůvodného obohacení např. s ohledem na neuspokojivé majetkové poměry toho, kdo je povinen toto bezdůvodné obohacení vydat, by byla v rozporu se samotným účelem tohoto institutu.

Kromě plnění, které obohacený získal, eventuálně peněžité náhrady za toto plnění (srov. dále), může být obohacený povinen vydat také užitky⁶⁸, které předmět bezdůvodného obohacení přinesl od okamžiku, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo.

⁶⁸ Jestliže v § 458 odst. 2 se občanský zákoník zmiňuje jen o užitech, pak v jiných souvislostech hovoří o plodech a užitech (např. § 123, §130 OZ). Je zastáván názor, že mezi oběma pojmy není věcný rozdíl, a že tedy jak tzv. plody přirozené (plody ze stromů), tak plody právní (úroky z peněžité částky) ve své podstatě znamenají užitky věci (např. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník, § 1 až § 459. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. BECK, 2008, s. 1199).

A jestliže plnění, resp. peněžitou náhradu za něj, je povinen vydat bez ohledu na svou dobrou víru, absenci zavinění nebo porušení právní povinnosti, užítky je povinen vydat pouze za předpokladu, že nebyl v dobré víře (§458 odst. 2 ObčZ).

Požadavek dobré víry jakožto subjektivního (psychického) stavu obohaceného je naplněn, jestliže se zřetelem ke všem okolnostem i povaze konkrétního případu tento subjekt mohl, resp. objektivně posuzováno měl rozpoznat, že mu předmět tvořící majetkový prospěch náleží, neboli že jej nezískal bez právního důvodu. Ten, kdo byl v dobré víře, že mu předmět tvořící bezdůvodné obohacení náleží, se stává v důsledku této skutečnosti na základě zákona (ex lege) bez dalšího vlastníkem užiteků plnění (jde o jeden z originárních způsobů nabytí vlastnického práva). Tím také odpadá na jeho straně důvod, aby takovéto užítky vydal. Z právě uvedeného plyne, že byl-li obohacený v době vzniku užiteků v dobré víře, že mu majetkový prospěch náleží, stal se jejich vlastníkem. Skutečnost, že později, tj. po vzniku užiteků, přestal obohacený v dobré víře být, není rozhodná.

V knize občanského práva⁶⁹ je poukazováno na odlišnost formulace § 458 odst. 2 a § 130 odst. 1 ObčZ, pokud jde o naplnění požadavku dobré víry. Jestliže právo na plody a užítky z věci dle § 130 odst. 2 ObčZ má jen oprávněný držitel, tedy ten, kdo je se zřetelem ke všem okolnostem v dobré víře o tom, že věc nebo právo mu náleží (§ 130 odst. 1 ObčZ), pak v případě nabytí užiteků z předmětu bezdůvodného obohacení postačuje prostá dobrá víra (§ 458 odst. 2 ObčZ). I přes tuto formulační odlišnost autoři knihy občanského práva mají za to, že je nutné onen požadavek dobré víry vykládat jednotně⁷⁰, a proto nelze například tvrdit, že by obohacený na rozdíl od § 130 odst. 1 byl v dobré víře, kdyby tomu tak nebylo se zřetelem ke všem okolnostem. Stejně tak je nutné dovodit, že dobrá víra obohaceného se presumuje (obdobně jako podle § 130 odst. 1), což pro toho, kdo žaluje na vydání užiteků, znamená, že úspěch v tomto směru bude mít pouze tehdy, podaří-li se mu prokázat, že obohacený v době vzniku užiteků v dobré víře nebyl.

⁶⁹ Fiala, J., Kindl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 670.

⁷⁰ Naopak odlišnost formulace jako jeden z argumentů pro vyloučení aplikace § 458 OZ na případy, kdy je možné současně aplikovat § 130 a násl. ObčZ, zdůrazňuje Spáčil Jiří in Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 82.

Je-li povinen vydat předmět bezdůvodného obohacení ten, kdo nebyl v dobré víře, může soud dle § 459 ObčZ k návrhu oprávněného rozhodnout, že lze právo uspokojit i z věcí, kterých z bezdůvodného obohacení nabyt, a to i tehdy, jestliže jinak tyto věci podle ustanovení občanského soudního řádu výkonu rozhodnutí nepodléhají (podle § 322 OSŘ jde především o věci, které povinný nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny, k plnění pracovních úkolů nebo ke svému podnikání). Věci, z nichž lze uspokojit nárok oprávněného, musí být ve výroku rozhodnutí soudu konkrétně uvedeny. Tuto zvláštní právní úpravu, jejímž účelem je zamezit situacím, kdy obohacený nepoctivě získané peníze přemění na takové spotřební předměty, které nelze postihnout výkonem rozhodnutí, lze použít, resp. soudní rozhodnutí je možné vydat tehdy, jestliže ten, kdo předmět bezdůvodného obohacení získal, nebyl v dobré víře, dále že jde skutečně o věci, které byly opatřeny z předmětu bezdůvodného obohacení, a že je žalovaný ještě má. Důsledkem uvedeného soudního rozhodnutí je podle § 459 věta druhá ObčZ odnětí práva dlužníka disponovat s věcmi, které z bezdůvodného obohacení nabyt, a to až do doby, dokud není právo na vydání předmětu bezdůvodného obohacení plně uspokojeno. Právní úkon dispozice s těmito věcmi (např. jejich prodej), provedený v rozporu s tímto zákazem obsaženým v § 459, věta druhá by byl neplatný ve smyslu ustanovení § 39 ObčZ. Návrh podle ustanovení § 459 je možné spojit s návrhem na vydání předběžného opatření (§ 74 an. OSŘ).

Ten, kdo předmět bezdůvodného obohacení vydává, má naproti tomu dle § 458 odst. 3 ObčZ právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil, a to bez ohledu na to, zda byl v dobré či špatné víře. Nutnými jsou takové náklady, které jsou nezbytně spojeny s řádnou péčí o věc a musí jít při tom o náklady účelné, a nikoliv tedy např. o náklady na úpravu věci např. podle záliby vydávající osoby. Jinak řečeno, půjde o takové náklady, které by nutně např. k zachování užitných vlastností dané věci musel vynaložit i postižený. Nárok na náhradu nutných nákladů vynaložených na věc obohaceným není podmíněn žádnou povinností obohaceného, a proto osobě postižené není možné s poukazem na § 107 odst. 3 ObčZ upřít právo uplatnit námitku promlčení nároku na náhradu nutných nákladů uplatněných ze strany obohaceného (k promlčení srov. dále), neboť dané ustanovení dopadá jen na nároky vzájemně podmíněné (srov. dále). K lepšímu pochopení problematiky týkající se promlčení nároku na náhradu

nutných nákladů účelně na věc vynaložených uvádím soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 29. srpna 2002, sp. zn. 25 Cdo 2148/20002, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že ... „ v případě neplatné kupní smlouvy, již měla být převedena nemovitost, jsou plněními, která jsou si její účastníci ve smyslu § 457 ObčZ povinni vydat, ze strany prodávajícího převod vlastnictví a ze strany kupujícího zaplacení kupní ceny. Jde o případ vzájemného (vzájemně podmíněného) plnění, kdy jedna strana nemůže požadovat plnění bez současného poskytnutí protiplnění (tzv. synallagmatický závazek podle § 560 ObčZ)... Ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ tedy nelze aplikovat na námitky promlčení směřující proti nárokům jiným, byť s nároky podle § 457 ObčZ souvisejí (např. nárok osoby vydávající předmět bezdůvodného obohacení na náhradu nákladů, které na něj po dobu jeho užívání vynaložila...)...Nejde zde totiž o nároky vzájemně podmíněné nárokem druhého účastníka neplatné kupní smlouvy, nýbrž o nároky samostatné - vzhledem ke vzájemným nárokům uvedeným v § 457 ObčZ - a nemající charakter synallagma.

B) Způsob vydání bezdůvodného obohacení.

Z ustanovení první věty § 458 ObčZ, podle něhož musí obohacený vydat vše, co bezdůvodným obohacením nabyt, vyplývá, že povinnost vydat bezdůvodné obohacení musí být splněna zásadně tak, aby se obnovil původní stav, tj. stav existující před vznikem bezdůvodného obohacení. O takovém způsobu vydání bezdůvodného obohacení hovoříme jako o **vydání in natura**. Povinnost vydat bezdůvodné obohacení je tedy v prvé řadě postavena na zásadě naturální restituce. To ostatně vyplývá i z druhé věty téhož ustanovení, podle něhož, jestliže vydání toho, co obohacený získal a to in natura není dost dobře možné, zejména proto, že obohacení záleželo ve výkonech, musí být poskytnuta peněžitá náhrada jako ekonomická protihodnota toho, co nebylo možno vrátit in natura. Tento druhý způsob vydání bezdůvodného obohacení lze však použít jen tehdy, jestliže realizace způsobu prvního (vydání bezdůvodného obohacení in natura) není možná (posuzováno objektivně).

Naturální restituce není možná zejména tehdy, jestliže obohacení spočívalo ve výkonech, například v zprostředkovatelské činnosti (srov. např. se soudní rozhodnutím NS ČR ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. 29 Odo 805/2001) nebo jestliže získané

bezdůvodné obohacení již neexistuje, protože bylo spotřebováno, zničeno⁷¹ či ztraceno, popř. bylo prodáno, darováno, odcizeno. Naturální restituce nepřichází v úvahu ani tehdy, vzniklo-li bezdůvodné obohacení plněním za jiného, neboť v těchto případech je obohaceným nikoli ten, komu bylo plněno, ale ten, za koho bylo plněno a dále pak tehdy, jestliže obohacení spočívalo v úspoře nákladů, které by byl jinak obohacený povinen vynaložit. V tomto posledním případě se může jednat například o případ užívání bytu bez právního důvodu (srov. např. rozhodnutí NS ČR ze dne 22. června 2004, sp. zn. 33 Odo 24/2004, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že... „protože bezdůvodné obohacení žalované spočívající v užívání bytu bez právního důvodu po zániku práva na bydlení nelze vrátit, je povinností žalované poskytnout za ně peněžitou náhradu.“). Soudní judikatura dovodila nemožnost naturální restituce také pro případ hospodářské neúčelnosti.

Povinnost vydat vše, co bylo bezdůvodným obohacením získáno, trvá i tehdy, není-li naturální restituce možná, a proto nemůže-li obohacený splnit svoji povinnost, totiž vydat vše, co bezdůvodným obohacením získal *in natura*, pak nastupuje druhý zákonem předvídaný způsob jejího splnění, a sice **poskytnutí peněžité náhrady**, který s ohledem na to, že nemůže zajistit obnovení původního stavu, musí vést k tomu, aby se vytvořil stav, který je ekonomicky rovnocennou náhradou stavu původního.⁷²

Výše peněžité náhrady bude určována k okamžiku, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo, nikoliv v době, kdy je bezdůvodné obohacení vydáváno, přičemž samotnému způsobu, jak správně určit výši peněžité náhrady, se věnuje celá řada soudních rozhodnutí Nejvyššího soudu.

⁷¹ Pokud by byla vrácená věc poškozena, mohl by ten, jemuž má být vydána, uplatnit též právo na náhradu způsobené škody.

⁷² Srov. např. soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. 29 Odo 805/2001, ve kterém Nejvyšší soud uvedl, že... „pokud restituce není dobře možná, je třeba poskytnout peněžitou náhradu, která znamená ekonomickou protihodnotu toho, co nebylo možno vrátit *in natura*. Povinnost vydat vše, co bylo neoprávněně získáno, je tedy třeba splnit tak, aby se buď obnovil původní stav nebo aby vznikl stav, který je ekonomicky rovnocennou náhradou původního stavu“.

Tak například v soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 19. března 2003, sp. zn. 29 Odo 622/2002, tento soud vyslovil názor, že výši peněžité náhrady nelze ztotožňovat s výší plnění, na kterou by vznikl žalobkyni (tedy straně postižené) nárok, kdyby mezi ní a žalovanou (obohacenou) byla uzavřena platná smlouva (v dané věci šlo o poskytování materiálů pro biotopická šetření bez uzavření dohody o úhradě tohoto materiálu), a bez dalšího ani s výší plnění, kterou žalovaná obdržela od třetí osoby v důsledku dispozice s předmětem plnění, který nabyta bez právního důvodu od žalobkyně. Z principu vyjádřeného v § 458 odst. 1 ObčZ pak Nejvyšší soud dovodil, že... „výše peněžité náhrady se rovná obvyklé ceně vynaložených materiálových nákladů na úkony téhož druhu v daném místě a čase, přičemž, jde-li o cenu (náklady) regulovanou, nemůže přesáhnout částku omezenou právními předpisy.“

V soudním rozhodnutí NS ČR ze dne 24. 8. 2006, sp. zn. 33 Odo 1184/2005, se tento soud vyjádřil jak k otázce určení výše bezdůvodného obohacení spočívajícího v investicích do cizí nemovitosti, tak i k okamžiku jeho vzniku. Nejvyšší soud při určení výše bezdůvodného obohacení vyšel, a to s odkazem na stanovisko Nejvyššího soudu publikovaného pod R 26/75 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, z toho, že... „v případě hodnot vynaložených na cizí nemovitost, je pohledávkou z neoprávněného majetkového prospěchu (nyní bezdůvodného obohacení) nikoliv hodnota vynaložených prostředků, nýbrž rozdíl mezi hodnotou domu před adaptací a po ní“ ... a tedy, že pro výši bezdůvodného obohacení, k němuž došlo investicemi do cizí nemovitosti, je rozhodující rozdíl mezi cenou nemovitosti před provedením investic a po něm. K okamžiku vzniku bezdůvodného obohacení pak uvedl, že... „pro vznik bezdůvodného obohacení investicemi do cizí nemovitosti, jejichž důvodem byla neplatná smlouva o nájmu nebytových prostor (neplatný právní úkon), je rozhodující okamžik vynaložení těchto nákladů...“, nikoliv den vyhlášení rozsudku.⁷³

Spočívá-li bezdůvodné obohacení v užívání, resp. v přenechání nebytových prostor k užívání bez právního důvodu (bez smlouvy), je obohacený neboli ten, komu

⁷³ Obdobně též soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 16. 8. 2005, sp. zn. 33 Odo 879/2005, při určení výše bezdůvodného obohacení, které vzniklo vlastníku pozemku na úkor osoby, jejíž sazenice lesních stromů byly na tomto pozemku bez právního důvodu vysazeny. Výše bezdůvodného obohacení v tomto případě není dána hodnotou sazenic a nákladů spojených s jejich vysazením, nýbrž tím, oč se v jeho důsledku zvýšila hodnota majetku.

tyto nebytové prostory s jeho akceptací byly postiženým (vlastníkem nemovitosti) přenechány, povinen takovéto obohacení vydat. Protože takovéto obohacení nelze vydat fakticky, tedy in natura, je obohacený povinen poskytnout peněžní náhradu vyjádřenou cenou, za níž bývá obvykle v daném čase a místě užívací právo k obdobným nebytovým prostorám přenecháno. Otázka, nakolik obohacený nebytové prostory skutečně využíval, je pro stanovení výše ceny bez právního významu.⁷⁴

To, co bylo řečeno ke způsobu vydání předmětu bezdůvodného obohacení, platí i pro vydání užitků.

C) Ustanovení § 457 ObčZ upravující povinnost účastníků vrátit si vše, co se jim podle neplatné či zrušené smlouvy dostalo.

Je-li smlouva neplatná nebo byla-li zrušena, je každý z účastníků této smlouvy povinen vrátit vše, co podle ní dostal. Právě citované ustanovení občanského zákoníku obsažené v § 457 upravuje specificky nejen způsob vydání bezdůvodného obohacení, ale i rozsah restituční povinnosti aplikující se jednak na případy bezdůvodného obohacení získaného přijetím plnění z neplatného právního úkonu, jde-li o právní úkon dvoustranný (smlouvu), přičemž je nerozhodné, zda bylo plněno na základě absolutně nebo relativně neplatné smlouvy. Dále upravuje vydání bezdůvodného obohacení získaného na základě právního důvodu, který odpadl, je-li tímto důvodem smlouva, která byla zrušena ať už úkonem účastníků (jednostranné odstoupení od smlouvy či zrušení smlouvy dohodou) nebo přímo ze zákona (§ 518 ObčZ- tzv. fixní smlouva).

Povinnost vydat plnění z neplatné či zrušené smlouvy zakládá již obecně formulované ustanovení § 451 ObčZ, přičemž rozsah této restituční povinnosti (včetně způsobu jejího splnění) je rovněž obecně upraven, a sice § 458 ObčZ. Vzniká tedy otázka, jaký úmysl zákonodárce tímto ustanovením sledoval.

⁷⁴ Soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 30. 11. 2004, sp. zn. 33 Odo 924/2003, in Soukup, M. Právní rádce, 2007, č. 4.

Vaněk Josef v knize⁷⁵ „ Neoprávněný majetkový prospěch“ **význam daného ustanovení** spatřuje v tom, že zakotvuje vzájemnou vázanost práv a povinností účastníků neplatné nebo zrušené smlouvy. Nebýt ustanovení § 457 ObčZ, existovaly by právo a povinnost každého z nich samostatně a každý z účastníků takové smlouvy by mohl uplatnit proti druhému právo na vydání plnění, které podle smlouvy poskytl, bez ohledu na to, zda již splnil či je ochoten splnit svoji restituční povinnost. Dle § 457 je tedy nárok každé ze stran neplatné či zrušené smlouvy na vrácení plnění, které podle ní poskytla, nárokem ze zákona podmíněným její povinností vrátit to, co podle smlouvy přijala, druhé smluvní straně, neboli že se jedná o závazek ze zákona synallagmatický, pro nějž platí zásada vyjádřená v § 560 ObčZ, tj. že splnění závazku se může domáhat ten, kdo již sám splnil (předmět bezdůvodného obohacení vrátil), popřípadě je připraven svůj závazek vůči druhému splnit, a zároveň s uplatněním svého práva vrací nebo nabízí vrácení toho, co přijal. V praxi to znamená, že subjekt, na jehož újmu bylo bezdůvodné obohacení získáno, se může domáhat u soudu vydání bezdůvodného obohacení pouze tehdy, jestliže již vydal obohacení druhé straně. Jestliže k tomu ještě nedošlo, musí být synallagmatický charakter povinnosti vrátit plnění ze smlouvy vyjádřen v žalobě, resp. v jejím petitu, což se děje například formulací: „ Žalovaný je povinen zaplatit žalobci peněžitou částku proti vydání určité věci žalovanému“. Pokud žalobní petit nevyjadřuje povinnosti žalovaného plnit oproti splnění žalobce vůči němu, resp. pokud žalobce petit po poučení soudu, že petit musí vyjadřovat synallagmaticnost závazku nedoplní, nemůže soud žalobě vyhovět. Jsou- li obě plnění, která mají být vrácena, peněžitá, není třeba v žalobním petitu současně s požadavkem vrácení poskytnutého plnění činit nabídku na vrácení všeho, co žalobce dle neplatné či zrušené smlouvy od žalovaného obdržel, neboť soud i bez vzájemné žaloby či námitky započtení provede vzájemná zúčtování těchto plnění. Je zřejmé, že vzájemná vázanost práv a povinností přichází samozřejmě v úvahu jen tehdy, kdy podle smlouvy mají plnit obě strany (např. kupní smlouva), a jestliže obě též skutečně plnily. Nepřichází tedy v úvahu například v souvislosti se smlouvou darovací.

Jestliže Vaněk Josef hlavní význam ustanovení § 457 ObčZ spatřuje ve stanovení vzájemné podmíněnosti vrácení plnění stran smlouvy, pak Malenovský Radek

⁷⁵ Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. Praha: Panorama, 1987, s. 95 an.

svými úvahami vedenými v článku⁷⁶ „K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či zrušené smlouvy dle § 457 ObčZ“, nad otázkou, zda předmětné ustanovení dopadá pouze na případy, kdy dle neplatné nebo zrušené smlouvy plnily obě strany, nebo též na situace, kdy plnila jen jedna strana, dospívá mimo jiné k názoru, že hlavním smyslem samostatné normativní existence § 457 je nikoliv zakotvení vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků neplatné či zrušené smlouvy (kdyby tomu tak bylo, musel by zákonodárce obdobně takovou normu stanovit i ve vztahu k vrácení oboustranného plnění při neexistenci smlouvy), ale stanovení speciální věcné legitimace. Zakotvením takovéto speciální úpravy věcné legitimace zákonodárce podle Malenovského sledoval vyloučení vyskytnuvší se situace, kdy např. smluvní strana vrátila druhé straně smlouvy plnění, vycházejíc opodstatněně z důvěry ve smlouvu, přičemž ve skutečnosti by jí přijaté plnění bylo fakticky poskytováno i třetí osobou. Při absenci současného ustanovení § 457 ObčZ by mohla být dovozována povinnost faktické plnění třetí osobě vrátit, neboť by se nárok třetí osoby opíral o § 451 a § 456 ObčZ. Smluvní strana by tak musela vydat přijatou část plnění dvakrát, což by bylo samozřejmě nesmyslné a generovalo by vznik dalšího bezdůvodného obohacení.

I přes rozdílně nazíraný hlavní význam ustanovení § 457 ObčZ Vaňkem⁷⁷ a Malenovským shodnou se oba v jedné věci, a sice že předmětné ustanovení dopadá i na případy, kdy plnila jen jedna strana smlouvy. Názor opačný, a to že předmětné ustanovení dopadá pouze na případy, kdy podle neplatné či zrušené smlouvy plnily obě strany, je vysloven v komentáři k občanskému zákoníku⁷⁸, na který pak, při zodpovězení otázky, kterou si ve výše zmíněném článku položil Malenovský, odkazuje i Nejvyšší soud, a to v rozsudku ze dne 30. 5. 2007, sp. zn. 26 Odo 804/2005. V něm mimo jiné vyjádřil názor, že plnila-li podle neplatné smlouvy jen jedna strana, § 457 ObčZ se neuplatní, a že v takovém případě se povinnost vydat plnění z neplatné nebo zrušené smlouvy řídí ustanovením § 451 ObčZ. Malenovský nicméně podotýká, že

⁷⁶ Malenovský, R. K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či zrušené smlouvy dle § 457 ObčZ, *Právní rozhledy*, 2007, č. 21.

⁷⁷ Dílo cit. v pozn. č. 75, s. 27. Vaňek zde uvádí, že podmínkou aplikace § 457 ObčZ není dvoustranné plnění, ale neplatnost nebo zrušení smlouvy.

⁷⁸ Jedlička, O., Švestka, J., Škárková, M. a kol. *Komentář k občanskému zákoníku*. 10. vydání, Praha: C. H. Beck, 2006, s. 805.

v soudní praxi Nejvyššího soudu je možné nalézt i taková rozhodnutí, ve kterých Nejvyšší soud zaujal názor zcela opačný, tedy že ustanovení § 457 ObčZ dopadá i na případy, kdy plnila jedna strana, a ačkoliv rozhodnutí s tímto názorem co do svého počtu převažují (současně je však namístě dodat, že Nejvyšší soud k uvedenému výkladovému závěru neuvedl v těchto rozhodnutích v podstatě žádnou právní argumentaci), z rozsudku výše citovaného vyplývá, že Nejvyšší soud hodlá jít zřejmě směrem v citovaném rozsudku vysloveného názoru.

Jestliže specifická způsobu vydání bezdůvodného obohacení dle § 457 ObčZ spočívá v zakotvení vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků neplatné či zrušené smlouvy, pak specifická právní úprava rozsahu restituční povinnosti dle § 457 je spatřována v tom, že jestliže podle § 458 odst. 1 ObčZ je obohacený povinen vydat vše, co bezdůvodným obohacením nabyl, pak účastník zrušené či neplatné smlouvy je povinen vrátit nikoliv vše, co od druhého dostal, nýbrž vše, co podle ní dostal. Z toho jednoznačně vyplývá, že rozhodující pro určení rozsahu restituční povinnosti je nikoliv rovina de facto plnění, ale rovina de iure, tedy plnění v rámci právního vztahu založeného smlouvou⁷⁹, a že tedy povinnost k vrácení plnění se týká jen toho plnění, jež bylo na základě neplatné či zrušené smlouvy poskytnuto. Na to, co bylo poskytnuto nad rámec jejího obsahu, ustanovení § 457 nedopadá (k tomu srov. např. soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 29. srpna 2002, sp. zn. 25 Cdo 2148/20002, citované v části pojednávající o rozsahu vydání bezdůvodného obohacení týkající se nároku na náhrady nákladů vynaložených na předmět bezdůvodného obohacení).

Je zřejmé, že předmětem vzájemného plnění může být jak plnění peněžité, tak věc movitá či věc nemovitá. Jestliže o vzájemné vrácení peněžitého plnění půjde například v případě zrušené či neplatné nájemní smlouvy, pak o vrácení věcí půjde zejména v případech neplatné či zrušené smlouvy kupní.

Pro smlouvu o nájmu věci (movité či nemovité) je esenciální závazek jednoho subjektu (pronajímatele) přenechat určitou věc druhému (nájemci) a závazek druhého poskytnout za tu úplatu (nájemné), z čehož vyplývá, že pro případ neplatnosti či zrušení smlouvy o nájmu, je povinnost vydat majetkový prospěch získaný nájemcem za užívání pronajaté věci nárokem podmíněným ze zákona povinností pronajímatele vrátit nájemci

⁷⁹ Článek cit. v pozn. č. 76.

prospěch, který získal zaplacením nájemného. Povinnost vrátit věc (vydat, resp. vyklidit, jde-li o nemovitou věc) jejímu pronajímateli není povinností vzájemně podmíněnou s povinností pronajímatele vrátit nájemci úhradu (nájemné), které podle neplatné či zrušené smlouvy zaplatil za užívání věci (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 13. prosince 2005, sp. zn. 29 Odo 951/2003).

Při prodeji movité věci je plnění ze smlouvy na jedné straně odevzdání věci a na druhé straně zaplacení kupní ceny. V případě zrušené či neplatné smlouvy je potom vrácení kupní ceny prodávajícím nárokem podmíněným ze zákona povinností kupujícího vrátit prodávajícímu věc, kterou od prodávajícího za kupní cenu koupil, popř. nelze-li věc vrátit, je třeba za ni vrátit její cenu⁸⁰. Samotné vrácení pak bude realizováno buď na základě dohody nebo pro případ, že mezi bývalými smluvními stranami nedošlo k dohodě o vydání movité věci převodci, podáním žaloby na plnění, jejíž žalobní petit musí vyjadřovat vzájemný závazek obou účastníků neplatné (zrušené) smlouvy k vrácení plnění z obou stran, ledaže by jedna ze stran již plnění vrátila.

Složitější otázkou je pak vrácení plnění z neplatné nebo zrušené smlouvy, jejímž předmětem byla nemovitost, konkrétně pak, jakým způsobem dosáhnout vypořádání mezi převodcem a nabyvatelem nemovitosti. K zodpovězení této otázky je nezbytné předně vyřešit otázku jinou, a sice jaké účinky neplatnost či zrušení smlouvy o převodu nemovitostí způsobuje, zda jde o účinky závazkověprávní či o účinky věcněprávní. Tuto otázku si ve svém článku⁸¹ „Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti“ pokládají Mikeš Jiří a Švestka Jiří, přičemž v citovaném článku svoji pozornost zaměřili, jak ostatně vyplývá již z názvu článku, na odstoupení od kupních smluv o převodu nemovitosti prodávajícím z důvodu nezaplacení kupní ceny po povolení vkladu.

⁸⁰ Účastník neplatné smlouvy, který koupil odcizenou věc, splní povinnost vrátit plnění přijaté z neplatné smlouvy podle ustanovení § 457 odst. 1 ObčZ také tehdy, jestliže vydá věc nikoliv prodávajícímu, ale jejímu skutečnému vlastníkovi (srov. se soudním rozhodnutím ze dne 22. prosince 2004, sp. zn. 32 Odo 885/2003, ve kterém Nejvyšší soud vyšel ze stanoviska Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 9. 1987, č. j. Cpj 41/87).

⁸¹ Mikeš, J., Švestka, J. Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti. Právní rozhledy, 2000, č. 7.

Uvedení autoři v citovaném článku uvádějí, že došli-li k platnému odstoupení od kupní smlouvy⁸², pak se kupní smlouva, která mezi převodcem a nabyvatelem založila smluvní závazkový vztah se smluvními majetkovými právy a smluvními majetkovými povinnostmi vycházející z § 48 ObčZ, od počátku (ex tunc) ruší, přičemž na místo takto zrušeného smluvního závazkového právního vztahu vzniká mezi dosavadními smluvními stranami závazkový právní vztah synallagmatické povahy s obsahem vzájemně si vrátit přijaté plnění. Podle stále více prosazujícího se názoru jde o závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení synallagmatické povahy (§ 457 ObčZ). Obsahem tohoto závazkového právního vztahu je, že každá z jeho stran je povinna druhé straně vrátit plnění přijaté podle zrušené smlouvy, tedy že kupující je povinen vrátit prodávajícímu nemovitost včetně poskytnutí součinnosti k zápisu vlastnického práva do katastru nemovitostí a prodávající je naproti tomu povinen vrátit převzatou kupní cenu a rovněž poskytnout součinnost k tomu, aby byl na místo kupujícího v katastru nemovitostí jako vlastník zapsán. Samotné vypořádání je pak možné řešit podle autorů článku dvojím způsobem, buď dohodou mezi nabyvatelem nemovitosti a jejím převodcem anebo na základě žaloby převodce s žalobním petitem na plnění. Pokud by mezi nabyvatelem nemovitosti a jejím převodcem došlo k dohodě, stala by se takováto dohoda podkladem pro vklad vlastnického práva převodce nemovitosti do katastru nemovitostí s účinky od doručení návrhu na vklad vlastnického práva katastrálnímu úřadu. V případě, že by k dohodě nedošlo, neboli tam kde by se odstoupení od smlouvy převodcem stalo sporným, nezbylo by převodci, než aby se žalobou, jejíž petit by podle autorů článku měl znít na plnění a nikoliv podle soudní praxe na určení, domáhal na soudu vydání rozsudku, podle kterého by byl nabyvatel nemovitosti povinen vydat tuto nemovitost převodci oproti povinnosti převodce vrátit nabyvateli částku, kterou od něj obdržel a strpět zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí. Právní mocí tohoto rozsudku na plnění by došlo k založení vlastnického práva žalobce- převodce nemovitosti. Tato skutečnost by byla následně vyznačena v katastru nemovitostí formou záznamu.

⁸² Autoři v daném článku vycházejí ze skutečnosti, že nemovitost po uskutečněním převodu nezměnila svou identitu, resp. nezměnila svého vlastníka a že důvodem pro odstoupení od smlouvy ze strany převodce bylo nezaplacení úplné kupní ceny.

Již z popsaných způsobů vypořádání vyplývá, že autoři daného článku zastávají názor, že jestliže podle § 133 odst. 2 ObčZ, převádí-li se nemovitá věc na základě smlouvy, nabývá se vlastnické právo vkladem do katastru nemovitostí, není možné s platným odstoupením od smlouvy o převodu nemovitosti po povolení vkladu spojovat věcněprávní účinky, nebo-li, že nabyvatel zůstává i po odstoupení vlastníkem nemovitosti, a to až do doby než dojde ke vkladu vlastnického práva (v případě dohody) nebo až do právní moci rozsudku na plnění, a že tedy samotné odstoupení od smlouvy má pouze účinek závazkověprávní spočívající v zániku závazkového právního vztahu založeného zrušenou smlouvou, na jehož místo v důsledku dodatečného odpadnutí původního právního důvodu nastupuje závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení.

Porovnáme-li tvrzení autorů se soudní praxí, konkrétně pak se soudním rozhodnutím Nejvyššího soudu ze dne 16. června 2003, sp. zn. 22 Cdo 534/2002, ve kterém se tento soud zabýval důsledky odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitostem po povolení vkladu do katastru nemovitostí a dále pak otázkou naléhavého právního zájmu na určení obnoveného vlastnického práva prodávajícího k nemovitostem po odstoupení prodávajícího od kupní smlouvy, jestliže prodávající nevrátil kupní cenu, zjistíme, že zásadní odlišnost spočívá v posouzení otázky týkající se účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti a s tím související i způsob vypořádání. Nejvyšší soud v citovaném soudním rozhodnutí vyjádřil názor, odkazující při tom na soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 11. 3. 1998, sp. zn. 1 Odo 26/97, že platným odstoupením prodávajícího od kupní smlouvy, kterou převedl nemovitost, se smlouva zrušuje, účinky převodu nemovitosti na kupujícího zanikají a obnovuje se původní stav. Převodce se opět stává po zániku právního titulu (zrušení smlouvy) vlastníkem převáděné nemovitosti, nabyvatel, přestože je to právě on, kdo je v katastru nemovitostí zapsán jako vlastník nemovitosti, vlastnické právo pozbývá. Z právě řečeného vyplývá, že Nejvyšší soud, na rozdíl od autorů citovaného článku, přiznává samotnému odstoupení od smlouvy věcněprávní účinek, což se poté projevuje i v náhledu na to, jakým způsobem má proběhnout vypořádání mezi účastníky zrušené smlouvy. Jestliže autoři článku za způsob vypořádání označují buď dohodu mezi převodcem nemovitosti a jejím nabyvatelem, nebo žalobu na plnění, pak Nejvyšší soud hovoří jednak o notářského zápisu, jehož obsahem má být prohlášení účastníků

smlouvy, že odstoupením kupujícího od kupní smlouvy byla smlouva zrušena (na základě tohoto zápisu by pak katastrální úřad provedl zápis obnoveného vlastnického práva kupujícího záznamem) a dále pak o žalobě na určení, jejíž podání přichází v úvahu právě proto, že vlastnické právo převodce se dle Nejvyššího soudu obnovilo již účinností odstoupení od smlouvy. Jejím petitem by se žalobce domáhal určení, že je vlastníkem převáděné nemovitosti a pravomocné soudní rozhodnutí by pak bylo podkladem pro nový zápis formou záznamu v katastru nemovitostí.

Nezbytným procesním předpokladem úspěšnosti takovéto určovací žaloby je však naléhavý právní zájem (§80 písm. c) OSŘ). Jestliže podle konstantní judikatury je naléhavý právní zájem na určení vlastnického práva k nemovitostem zapsaným v katastru nemovitostí ve smyslu § 80 písm. c) OSŘ v obecné rovině dán tehdy, jestliže žalobce, který tvrdí, že je vlastníkem nemovitostí, není jako jejich vlastník v katastru nemovitostí zapsán, pak v případě zrušené kupní smlouvy o převodu nemovitostí je naléhavý právní zájem podle Nejvyššího soudu s odkazem na § 457 ObčZ dán pouze za předpokladu, že prodávající sám plnění, které z této smlouvy dostal, tj. kupní cenu vrátil, případně, jestliže současně s touto žalobou na určení podá žalobu na vyklizení kupujícího z nemovitosti oproti vrácení kupní ceny.⁸³ Jestliže žalobce- převodce nemovitostí po odstoupení od kupní smlouvy nevrátí žalovanému (nabyvateli) kupní cenu, kterou podle zrušené kupní smlouvy od žalovaného dostal, ani nepodal žalobu na vyklizení žalovaných z převáděné nemovitostí oproti vrácení kupní ceny, není naléhavý právní zájem na žalovaném určení ve smyslu § 80 písm. c) OSŘ dán.

Domnívám se, že danou definicí naléhavého právního zájmu pro případ odstoupení od smlouvy po vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí Nejvyšší soud respektuje pravidlo vzájemné vázanosti práv a povinností účastníků smlouvy (v dané věci smlouvy zrušené) vyjádřené v §457 ObčZ, a tím poskytuje ochranu nabyvateli předmětné nemovitosti, jehož vlastnické právo se k jím poskytnutému peněžitému plnění (plnění druhově určenému) samotným odstoupením od smlouvy, na

⁸³ Nejvyšší soud v dané věci tedy připouští kumulaci žaloby na určení vlastnického práva se žalobou na plnění a zároveň poukazuje na rozsudek z 11. července 20002, sp. zn. 22 Cdo 1988/2000, ve kterém uvedl, že kumulaci těchto žalob nelze vyloučit.

rozdíl od vlastnického práva převodce k převáděné nemovitosti (dle soudní praxe), neobnovilo.

Výše citované soudní rozhodnutí, resp. dosavadní přístup soudní praxe k otázce účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí je podle autorů shora citovaného článku dokladem toho, že soudní praxe nebere na zřetel změnu, ke které v právním řádu došlo novelou občanského zákoníku, a to zákonem č. 264/1992 Sb. s účinností od 1. 1. 1993 novelizující § 133 odst. 2 ObčZ⁸⁴, který skoncoval s dosavadní konsenzuální zásadou, a to u nemovitostí, které jsou předmětem evidence v katastru nemovitostí, za současného nahrazení této zásady zásadou intabulace. Současná právní úprava tak podle autorů daného článku nepřipouští, aby jen s pouhým zrušením samotné kupní smlouvy byly spojeny i věcněprávní účinky, tedy aby po zrušení smlouvy o převodu nemovitostí bylo možno dosáhnout vypořádání podáním žaloby na určení, a to na rozdíl od soudní praxe.

D) Splatnost závazku z bezdůvodného obohacení

Protože bezdůvodné obohacení zakládá mezi subjekty závazkový právní vztah, dopadají na něj subsidiárně obecná ustanovení občanského zákoníku (část osmá) o závazcích, což pro splatnost závazku z bezdůvodného obohacení znamená, že nestanoví-li splatnost závazku dohoda stran nebo zákon, stává se závazek z bezdůvodného obohacení splatným den následující po výzvě věřitele (§ 563 ObčZ). Není-li v době splatnosti řádně a včas splněn a jde-li o závazek peněžitý, vzniká věřiteli právo na úrok z prodlení (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 29. března 2001, sp. zn. 25 Cdo 2895/99, v němž Nevyšší soud konstatoval, že jestliže... „*povinnost k vydání bezdůvodného obohacení nespočívá v povinnosti vydat věc, ale v povinnosti platební, pak je nepochybné, že jde od dluh peněžitý, s jehož řádným a včasným nesplněním spojuje ustanovení § 517 Oz nepříznivý důsledek vzniku prodlení na straně dlužníka s právem věřitele požadovat vedle plnění i úroky*“). Do

⁸⁴ Znění ustanovení § 133 odst. 2 ObčZ před 1. 1. 1993: „Převádí-li se nemovitá věc na základě smlouvy, nabývá se vlastnictví účinností smlouvy; k její účinnosti je třeba registrace státním notářstvím.“

prodlení se však může dostat i věřitel, a to za podmínek stanovených v § 522 ObčZ, tedy nepřijetím řádně nabídnutého plnění nebo neposkytnutím součinnosti potřebné ke splnění dluhu. Důsledkem prodlení věřitele je kromě jiného skutečnost, že na něj přechází riziko zničení a nahodilé zkázy věci, která je předmětem bezdůvodného obohacení, a proto ... *„dostal-li se tedy věřitel do prodlení s převzetím předmětu bezdůvodného obohacení, nemůže se s úspěchem domáhat peněžité náhrady podle § 458 odst. 1 věty druhé ObčZ za věci, které byly v době prodlení bez zavinění obohaceného zničeny či které podlehly zkáze“* (soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 31. ledna 2002, sp. zn. 25 Cdo 426/2000).

V. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení

1. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení dle § 107 ObčZ

Občanský zákoník v § 100 odst. 1 stanoví, že právo se promlčuje tehdy, nebylo-li vykonáno v době stanovené občanským zákoníkem (§ 101 až 110), přičemž soud k promlčení přihlédne jen k námitce dlužníka. Pokud se dlužník promlčení dovolá, nelze promlčené právo přiznat. Podle odstavce druhého téhož ustanovení se promlčují všechna práva majetková s výjimkou práva vlastnického.

Právo na vydání bezdůvodného obohacení je právem majetkovým, a protože není uvedeno v ustanovení § 100 odst. 2 mezi právy, která se nepromlčují, promlčuje se tak, jak je uvedeno v § 100 odst. 1 ObčZ. Délka promlčecí doby práva na vydání bezdůvodného obohacení, kterou občanský zákoník vymezuje jednak jako subjektivní (§ 107 odst. 1 ObčZ) a jednak jako objektivní (§ 107 odst. 2 ObčZ) i počátek jejího běhu jsou upraveny speciálně v § 107 ObčZ. Pokud marně uplynula aspoň jedna z dob uvedených v § 107 odst. 1 a odst. 2 a povinným je vznesena námitka promlčení, nelze právo na vydání bezdůvodného obohacení přiznat.

Podle § 107 odst. 2 se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí nejpozději za tři roky, popřípadě za deset let, jde-li o úmyslné bezdůvodné obohacení, a to ode dne, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo. Uvedené lhůty jsou označovány jako **objektivní** proto, že jejich počátek je stanoven objektivně, tedy bez ohledu na to, zda oprávněný o získání bezdůvodného obohacení na jeho úkor a svém právu na jeho vydání věděl.

Pro počátek běhu tříleté, popř. desetileté lhůty je dle citovaného ustanovení rozhodný den, kdy k získání bezdůvodného obohacení došlo. Obecně jde říct, že jde o okamžik splnění všech předpokladů pro vznik závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení. Ve většině případů to bude tedy okamžik, kdy došlo k plnění. V případě odpadnutí právního důvodu běží promlčecí doba od okamžiku, kdy právní důvod odpadl, v případě relativní neplatnosti od okamžiku účinného dovolání se

neplatnosti. Bylo- li však plněno až po dovolání se relativní neplatnosti, běží promlčecí doba poskytnutím, resp. přijetím plnění.

V desetileté promlčecí době se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí tehdy, jestliže bezdůvodné obohacení bylo získáno úmyslně, přičemž úmysl, ať už přímý či nepřímý, musí směřovat k bezdůvodnému obohacení se a musí existovat v době jeho získání. Nestačilo by tedy, kdyby povinný získal bezdůvodné obohacení neúmyslně a pak by si ho úmyslně ponechal. To, že získání bezdůvodného obohacení bylo úmyslné a že tedy právo na jeho vydání se promlčuje nikoliv v tříleté, ale desetileté lhůtě, musí pro případ soudního řízení prokazovat oprávněný.

Nebudou- li splněny podmínky v předchozím odstavci, bude se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčovat ve tříleté lhůtě.

Podle § 107 odst. 1 ObčZ se právo na vydání bezdůvodného obohacení promlčí za dva roky ode dne, kdy se oprávněný dozví, že došlo k bezdůvodnému obohacení a kdo se na jeho úkor obohatil. Dvouletá **promlčecí doba** zakotvená v tomto ustanovení je za **subjektivní** označována proto, že její počátek běhu se váže na subjektivní moment, konkrétně pak na okamžik, kdy se oprávněný dozví o získání bezdůvodného obohacení a o tom, kdo se na jeho úkor obohatil. Jelikož se oprávněný o bezdůvodném obohacení může dozvědět nejdříve v okamžiku jeho vzniku, tedy v okamžiku rozhodném pro počátek běhu objektivní lhůty, je zřejmé, že subjektivní promlčecí doba nemůže začít běžet dříve než shora uvedené objektivní lhůty.

Pro počátek běhu této dvouleté subjektivní lhůty je dle § 107 odst. 1 rozhodný den, kdy se oprávněný dozví jak o tom, že došlo ke vzniku bezdůvodného obohacení na jeho úkor, tak o tom, kdo jej získal. Znalost oprávněného však neznamená, že by musel vědět, že má pohledávku z titulu bezdůvodného obohacení, podstatná je skutková podstata, např. ví, že došlo k odstoupení od smlouvy.

Dle § 107 odst. 3 ObčZ jsou- li účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy povinni si vrátit vše, co podle ní dostali, přihlédne soud k námitce promlčení jen tehdy, jestliže by i druhý účastník mohl promlčení namítat. Zmíněné ustanovení, které bylo do občanského zákoníku doplněno novelou provedenou zákonem č. 131/1982 Sb.

s účinností od 1. 4. 1983, tak vyslovilo zásadu, kterou již dříve pro **promlčení práv na vzájemné vrácení plnění z neplatných nebo zrušených smluv** dovodila judikatura.⁸⁵

V ustanovení 107 odst. 3 je tak vlastně stanovena výjimka z ustanovení § 100 odst. 1 poslední věty, podle které dovolal-li se dlužník promlčení, nelze promlčené právo věřiteli přiznat. Speciálně je tak upraveno promlčení pro případy bezdůvodného obohacení získaného plněním z neplatného právního úkonu (z neplatné smlouvy) a přijetím plnění na základě právního úkonu, který odpadl (ze zrušené smlouvy), jde-li o právo na vzájemné vrácení plnění z neplatné či zrušené smlouvy, jejichž vzájemná podmíněnost vyjádřená v § 457 ObčZ se odráží i v předmětném ustanovení, když právo na vrácení plnění jednoho z účastníků se nemůže promlčet, resp. k námitce promlčení vznesené jedním z účastníků zrušené či neplatné smlouvy soud nepřihlédně, pokud trvá právo na vrácení plnění druhého účastníka.

Smyslem daného ustanovení je zamezit nerovnováze plynoucí z toho, že např. typicky při kupní smlouvě není vydání věci pro nepromlčitelnost vlastnického práva ohroženo uplynutím doby, zatímco právo na vydání peněžitého protiplnění promlčení podléhá (srov. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 22. prosince 2004, sp. zn. 32 Odo 885/2003). Tak například pokud při neplatné kupní smlouvě žaluje kupující na vrácení kupní ceny (zároveň musí nabídnout vydání koupené věci), nemůže soud přihlídnout k případné námitce promlčení vznesené prodávajícím, neboť kupující nemůže namítnout promlčení práva prodávajícího na vrácení koupené věci.

Ustanovení § 107 odst. 3 ObčZ je možné použít pouze tam, kde podle smlouvy každá ze smluvních stran (nikoliv tedy pouze jedna) něco obdržela, takže je povinna vrátit druhé smluvní straně neplatné či zrušené smlouvy to, co již obdržela (§ 457 ObčZ), a to za předpokladu, že proti sobě stojí na jedné straně právo, které se promlčuje, a na druhé straně právo nepromlčitelné, resp. kdy oproti právu na vydání

⁸⁵ Srov. s článkem Švestky Jiřího z roku 1979, tedy ještě před zmíněnou novelou občanského zákoníku, in Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č. 3-4, ve kterém v souvislosti s výkladem o promlčení práva na vydání neoprávněného majetkového prospěchu (dnes bezdůvodné obohacení) s poukazem na soudní praxi (R 26/75) uvádí, že při vzájemných právech na vydání neoprávněného majetkového prospěchu z právního úkonu neplatného či právního úkonu, od něhož účastníci odstoupili, jsou práva na vrácení předmětů plnění vzájemně podmíněná i v tom směru, že jednomu účastníkovi se nemůže promlčet jeho právo na vrácení potud, pokud trvá právo na vrácení i druhému účastníkovi.

peněžitého plnění stojí právo vlastnické. Stojí-li proti sobě dvě práva na plnění peněžité, tedy práva promlčitelná, nepřichází aplikace § 107 odst. 3 ObčZ v úvahu (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 22. ledna 2003, sp. zn. 33 Odo 7736/2002, nebo se soudním rozhodnutím téhož soudu ze dne 23. srpna 2007, sp. zn. 33 Odo 791/2005).

Z právě řečeného vyplývá, že se může vyskytnout případ, kdy přestože na základě neplatné kupní smlouvy každá ze stran něco obdržela, a je tedy povinna vrátit druhé smluvní straně neplatné smlouvy to, co obdržela (§ 457 ObčZ), aplikace ustanovení § 107 odst. 3 nebude přicházet v úvahu, a to proto, že nebude splněna podmínka spočívající v tom, že proti právu promlčitelnému stojí právo nepromlčitelné, což dokládá například soudní rozhodnutí NS ČR ze dne 22. prosince 2004, sp. zn. 32 Odo 885/2003. Nejvyšší soud v citovaném rozhodnutí posuzoval případ, kdy žalobce jako kupující obdržel od žalovaného jako prodávajícího osobní automobil proti zaplacení kupní ceny, a to na základě absolutně neplatné kupní smlouvy, neboť předmětem prodeje byla věc odcizená, tedy věc, ke které prodávající neměl vlastnické právo. Nejvyšší soud v dané věci vyslovil, že je nepochybné, že mezi účastníky došlo ke vzniku bezdůvodného obohacení (§ 451 odst. s ObčZ- získání bezdůvodného obohacení plněním na základě neplatného právního úkonu), tedy ke vzniku povinnosti vydat druhému účastníku vše, co podle neplatné smlouvy dostal (§457 ObčZ), v posuzované věci pak povinnosti kupujícího (žalobce) vrátit žalovanému vůz koupený na základě neplatné smlouvy oproti povinnosti prodávajícího (žalovaného) vrátit žalobci přijaté peněžité plnění. A proto odvolací soud dle názoru Nejvyššího soudu nepochybil, posoudil-li daný případ podle § 457, a to i přes to, že kupující (žalobce) odcizenou věc nepředal prodávajícímu (žalovanému), ale jeho vlastníkovi prostřednictvím příslušného orgánu, neboť dle stanoviska Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 9. 1987, č. j. Cpj 41/87, publikovaného ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1988 splní účastník povinnost vrátit plnění přijaté z neplatné smlouvy podle § 457 odst. 1 ObčZ také tehdy, jestliže vydá věc poškozenému. Naproti tomu Nejvyšší soud nepřisvědčil názoru odvolacího soudu o aplikaci § 107 odst. 3 ObčZ při posuzování námitky promlčení vznesené žalovaným s argumentem, že dané ustanovení dopadá pouze na případy, kdy proti právu vlastnickému jako právu nepromlčitelnému stojí jiné právo promlčitelné, čemuž v daném případě tak není, neboť proti právu žalobce (kupujícího) na vrácení

kupní ceny věci u neplatné smlouvy nestojí vlastnické právo, a to proto, že žalovaný (prodávající) nikdy vlastníkem předmětné věci nebyl. Námitku promlčení ze strany žalovaného bylo tedy třeba posoudit podle § 107 odst. 1, 2 ObčZ.

2. Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích

V odborné literatuře se jako sporná ukázala otázka týkající se doby, resp. právního režimu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních závazkových vztazích. Danou otázku si například položil v článku⁸⁶ „Promlčení bezdůvodného obohacení“ Marek Karel, který v uvedeném článku vyslovil názor, že právo na vydání bezdůvodného obohacení podléhá úpravě promlčení v obchodním zákoníku, který je v tomto směru právní úpravou komplexní a kogentní (v ustanovení § 387 je upraven předmět promlčení, v ustanoveních § 388- 390 účinky promlčení, v ustanoveních §391- 401 počátek a trvání promlčecí doby, v ustanoveních §402-407 stavení a přetržení promlčecí doby a v ustanovení § 408 obecné omezení promlčecí doby), nicméně pokud jde o délku promlčecí doby, řídí se tato na základě ustanovení § 397 ObchZ ustanovením § 107 ObčZ. Podle ustanovení § 397 ObchZ činí promlčecí doba čtyři roky, nestanoví-li zákon pro jednotlivá práva jinak. Z použití slova „zákon“ na rozdíl od slova „tento zákon“ použitých v jiných ustanoveních obchodního zákoníku, včetně některých ustanovení upravujících promlčení, autor dovozuje, že § 397 ObchZ neodkazuje jen na zvláštní ustanovení obchodního zákoníku, ale na zvláštní ustanovení jakéhokoliv zákona, tedy i občanského zákoníku. Právě na základě tohoto odkazu je třeba promlčecí dobu u práva na vydání bezdůvodného obohacení určit na základě ustanovení § 107 odst. 1 a 2 občanského zákoníku, jenž tuto otázku, na rozdíl od obchodního zákoníku, výslovně upravuje. Se závěrem, že ustanovení § 397 ObchZ použitím slova „zákon“ odkazuje nejen na jiná ustanovení obchodního zákoníku, ale i na ustanovení jiných zákonů, za podmínky, že tato stanoví pro jednotlivá práva jinou

⁸⁶ Marek, K. Promlčení bezdůvodného obohacení. Ekonom, 1996, č. 15.

než čtyřletou promlčecí dobu souhlasí i Křetinský Daniel⁸⁷, nikoliv však se závěrem o aplikaci § 107 ObčZ na obchodněprávní vztahy. Křetinský Daniel a contrario z ustanovení § 261 ObchZ vyjmenovávající závazkové vztahy, na které se vztahuje ustanovení části třetí obchodního zákoníku, dovozuje, že ustanovení části třetí obchodního zákoníku se na jiné než obchodní závazkové vztahy vůbec nepoužijí. Ustanovení § 397 ObchZ je v části třetí obchodního zákoníku. Jedinými právy, na které se vztahuje, jsou tedy práva z obchodních závazkových vztahů. Po tomto upřesnění pak § 397 ObchZ podle Křetinského zní: „nestanoví-li zákon pro jednotlivá práva z obchodních závazkových vztahů jinak, činí promlčecí doba čtyři roky.“ Jinými slovy § 397 ObchZ odkazuje jen na takový zákon, který se vztahuje na práva z obchodních závazkových vztahů, z čehož vyplývá, že aplikace ustanovení § 107 ObčZ na základě ustanovení § 397 ObchZ není možná a že tedy § 107 ObčZ se pro určení promlčecí doby u práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích nepoužije. Právo na vydání bezdůvodného obohacení, které je právem z obchodního vztahu, se tak promlčuje výlučně podle ustanovení obchodního zákoníku, tedy uplynutím čtyřleté promlčecí doby (§ 397 ObchZ), která počíná běžet dnem, kdy mohlo být právo poprvé uplatněno u soudu (§ 391 odst. 1 ObchZ), popřípadě dnem, kdy došlo k odstoupení od smlouvy (§ 394 odst. 1 ObchZ) nebo dnem, kdy došlo k plnění podle neplatné smlouvy (§ 394 odst. 2 ObchZ).

Marek Karel se k otázce aplikace ustanovení § 107 ObčZ, konkrétně pak ustanovení § 107 odst. 3 na obchodněprávní vztahy, vrací v článku⁸⁸ „Aplikace § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích“, v němž, aniž by změnil svůj názor na aplikaci § 107 odst. 1 a 2 na základě ustanovení § 397 ObchZ vyjádřený ve výše citovaném článku, bere na vědomí praxi soudů⁸⁹, která aplikaci občanského zákoníku pro stanovení právního režimu promlčení práva na vydání bezdůvodného

⁸⁷ Křetinský, D. K promlčení práva na vydání předmětu bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích. Právní rozhledy, 1998, č. 1.

⁸⁸ Marek, K. Aplikace § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích. Právní rádce, 2005, č. 8.

⁸⁹ Původně obecné soudy rozhodovaly tak, že neobsahuje-li obchodní zákoník úpravu bezdůvodného obohacení, a tak tomu je, řídí se právní režim práva na vydání bezdůvodného obohacení občanským zákoníkem - § 1 odst. 2 ObchZ (srov. např. se soudním rozhodnutím NS ČR ze dne 16. 5. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2250/2000).

obohacení v obchodních vztazích vylučuje, ledaže by určitou otázku týkající se promlčení nešlo podle obchodního zákoníku vůbec řešit.

Tak například velký senát obchodního kolégia Nejvyššího soudu ve svém rozhodnutí ze dne 18. 6. 2003, sp. zn. 35 Odo 619/2002, uvedl, že pro řešení otázky, zda se právní režim promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích řídí právní úpravou zákoníku občanského či obchodního, je rozhodující samotná povaha právního vztahu, z něhož k bezdůvodnému obohacení došlo. Přitom sama skutečnost, že obchodní zákoník nemá vlastní úpravu bezdůvodného obohacení, a že tedy i pro obchodní závazkové vztahy se uplatní úprava bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku (srov. § 1 odst. 2 ObhZ), neznamená, že by vztah mezi tím, kdo se obohatil, a tím, na jehož úkor k obohacení došlo, nemohl být svou povahou vztahem obchodním. Dále Nejvyšší soud uvedl, že „*skutečnost, že obchodní zákoník výslovně neupravuje počátek běhu promlčecí doby a její délku, pokud jde o právo na vydání bezdůvodného obohacení (na rozdíl od občanského zákoníku- srov. jeho § 107), pak neznamená nutnost aplikace právní úpravy občanského zákoníku, nýbrž pouze to, že tyto otázky je zapotřebí řešit dle obecných ustanovení obchodního zákoníku o promlčení (dle jeho § 391 a §397). Jelikož obchodní zákoník je v poměru k občanskému zákoníku předpisem zvláštním (lex specialis), což platí i pro obecná ustanovení obchodního zákoníku upravující promlčení (§ 391 a § 397) v poměru k ustanovení § 107 občanského zákoníku, platí, že při řešení otázky promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích se použije především právní úprava obsažená v obchodním zákoníku.*“ Protože se podle citovaného rozhodnutí použije na promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních vztazích především úprava obchodněprávní, vytváří se tak podle Marka minimálně prostor pro aplikaci § 107 odst. 3 ObčZ, neboť se jedná o úpravu, která v obchodním zákoníku výslovně chybí (srov. § 1 odst. 2 ObchZ).

Pokud jde o mé stanovisko k problematice určení právního režimu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení, konkrétně pak promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních vztazích, shoduje se stanoviskem Nejvyššího soudu ČR a to včetně odůvodnění. Ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ stanoví, že právní vztahy uvedené v odstavci prvním (mimo jiné i obchodní závazkové vztahy) se řídí ustanovením obchodního zákoníku s tím, že nelze-li určité otázky řešit podle těchto

ustanovení, řeší se podle práva občanského. Z toho vyplývá, že předpisy občanského práva se použijí jen na otázky, které nelze řešit dle obchodního zákoníku. Otázka týkající se právního režimu promlčení, resp. délky promlčecí doby práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodněprávních závazkových vztazích je obchodním zákoníkem řešena (§397), čímž je tedy aplikace občanského práva, resp. občanského zákoníku s odkazem na znění ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ vyloučena. Dovožovat aplikaci § 107 odst. 1 a 2 ObčZ na obchodněprávní závazkové vztahy ze znění ustanovení § 397 ObchZ, tak jak to činí např. Karel Marek, bez zřetele na znění ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ, mi přijde nesprávné.

VI. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda

Na základě rozhodnutí ministra spravedlnosti Otakara Motejla z ledna 2000 byly zahájeny práce na přípravě nového občanského zákoníku. Na tomto základě byl koncipován věcný záměr rekodifikace, schválený vládou 18. dubna 2001. Z tohoto věcného záměru pak vychází důvodová zpráva a návrh paragrafovaného znění občanského zákoníku (dále jen „rekodifikace“), který vnáší některé změny také do právní úpravy bezdůvodného obohacení, přičemž já se v této závěrečné části své práce pokusím vystihnout změny nejpodstatnější.⁹⁰

Samotná úprava bezdůvodného obohacení je v rekodifikaci z hlediska systematického zařazena do části čtvrté pojednávající o relativních majetkových právech, hlavy IV opatřené názvem „Závazky z jiných právních důvodů“ (hlava I- „Obecná ustanovení o závazcích“, hlava II- „Závazky z právního jednání“, hlava III. „Závazky z deliktů“), dílu 1. „Bezdůvodné obohacení (díl 2. „Nepříkázané jednání“). V rekodifikaci tak dochází v porovnání se současnou právní úpravou k „přesunu“ právní úpravy bezdůvodného obohacení, a to z části šesté, upravující spolu s bezdůvodným obohacením též odpovědnost za škodu, do části čtvrté upravující závazkové právo doprovázeného tak odstraněním pochybností týkajících se charakteru závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení.

Jednotlivé případy bezdůvodného obohacení jsou v rekodifikaci upraveny v § 2727 odst. 2⁹¹, v odst. 1 téhož ustanovení je upravena obecná povinnost k vydání bezdůvodného obohacení. Přestože je dané ustanovení co do své konstrukce podobné ustanovení § 451 ObčZ, dává, na rozdíl od ustanovení § 451, jednoznačnou odpověď na otázku, nakolik je výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení obsažený v rekodifikaci výčtem taxativním, resp. demonstrativním, když v odst. 2 při výčtu jednotlivých případů bezdůvodného obohacení užívá slova „zvláště“.

⁹⁰ Při zpracování této části jsem vyšla z paragrafovaného znění nového občanského zákoníku a důvodové zprávy k němu, a to ve verzích dostupných na stránce <http://portal.justice.cz>.

⁹¹ Ustanovení § 2721 odst. 2 stanoví, že bezdůvodně se obohatí zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám.

Pokud jde o negativní definici bezdůvodného obohacení, resp. o vymezení jednotlivých případů, ve kterých se o bezdůvodné obohacení nejedná, dá se vyslovit, že v rekodifikaci navržené ustanovení (§ 2726) vychází z platné právní úpravy, tedy z § 455 ObčZ s tím, že volí obecnější formulace a rozšiřuje negativní vymezení bezdůvodného obohacení na případ, kdy bylo plněno přes vědomí plnění, že k tomu není povinen. Na druhé straně však v odstavci druhém téhož ustanovení zakotvuje výjimku z aplikace odst. 1, a to např. na případy, kdy osoba poskytující plnění byla nesvéprávná. Negativní definice bezdůvodného obohacení obsažená v ustanovení § 2726 rekodifikace je dále doplněna např. ustanovením § 2723 či v ustanovení § 2727 rekodifikace.⁹²

Bezdůvodným obohacením vzniká závazkový právní vztah, jehož strany rekodifikace občanského zákoníku označuje za účelem odstranění těžkopádného vyjadřování dosavadního zákonného textu, který pojmenovává strany závazkového právního vztahu opisem jako „toho, kdo obohacení získal“, „ten, na jehož úkor byl předmět bezdůvodného obohacení získán“ jako „obohaceného“ a ochuzeného“, když z hlediska rozsahu restituční povinnosti rozlišuje navrhovaná právní úprava mezi příjemcem „pocitivým“ a „nepocitivým“.

Ustanovení § 2729 stanoví, že kdo plnil pocitivému příjemci bezdůvodně, má právo domáhat se vydání toho, co ten od něho nabyl, ale jen v rozsahu, v jakém obohacení při uplatnění práva trvá (otázka plodů a užitků nabytých pocitivým příjemcem není v rekodifikaci řešena výslovně, nicméně se má za to, že takovýto příjemce má stejná práva jako pocitivý držitel). Nepocitivý příjemce má naproti tomu povinnost vydat vše, co nabyl v době, kdy k obohacení došlo (zde se při stanovení rozsahu restituční povinnosti, na rozdíl od stanovení restituční povinnosti u pocitivého příjemce, vychází z pravidla uplatňovaného podle současné právní úpravy) a navíc vydat plody a užitky, které získal, popřípadě náhradu za ně (§ 2731, 2732).

⁹² Ustanovení § 2723 rekodifikace stanoví, že povinnost vydat obohacení nevzniká tehdy, byl-li splněn dluh, a to i předčasně, nebylo-li uplatněno právo, ač uplatněno být mohlo nebo učinila-li jedna osoba něco ve svém výlučném a osobním zájmu (např. jedna osoba investicí do své nemovitosti zvýší rovněž cenu nemovitosti ve vlastnictví osoby jiné) či na vlastní nebezpečí (např. jedna osoba bezúplatně plní v očekávání výhody, aniž je k tomu příjemce zavázán) nebo kdy jedna osoba obohatí druhou s úmyslem ji obdarovat nebo obohatit bez úmyslu právně se vázat. Pro případ, že jedna strana dá druhé straně něco, aby ta vykonala něco zakázaného nebo zcela nemožného, stanoví navrhované ustanovení § 2727, že právo na vrácení rovněž nevzniká, ledaže jedna strana plní té druhé, aby ji odvrátila od zakázaného činu.

Ustanovení § 2728 rekonifikace upravující způsob vydání bezdůvodného obohacení preferuje shodně se současnou právní úpravou restituci in natura. Není-li ta slovy rekonifikace „dobře možná“ (na rozdíl od současného § 458 odst. 1 ObčZ rekonifikace neuvádí příkladmo, kdy restituce in natura není dobře možná), má být poskytnuta, shodně s platnou právní úpravou, náhrada v penězích, jejíž výši, na rozdíl od platné úpravy, upravuje výslovně pro případ, kdy ochuzený plnil za úplaty. V tomto případě se má ochuzenému poskytnout náhrada v zásadě ve výši této úplaty. V ostatních případech pro určení výše náhrady rekonifikace počítá s pravidlem v paragrafovaném znění nezakotveném, vycházejícím z právní praxe, tedy že výše náhrady musí odpovídat obvyklé ceně. Dle ustanovení § 2728 odst. 1 však právo na peněžitou náhradu nevznikne, pokud by se to přičilo účelu pravidla vylučujícího platnost právního jednání. Důvodová zpráva k tomuto ustanovení uvádí, že půjde zejména o smlouvy uzavřené s nezletilými, neboť nemůže-li již nezletilý vydat, co získal, nelze ho ani zavázat k peněžité náhradě za bezdůvodné obohacení.

Plnily-li si strany na základě neplatné, popř. zrušené smlouvy navzájem, jsou povinny, shodně se současnou právní úpravou (§ 457 ObčZ), k vzájemnému plnění. Jestliže však podle současné soudní praxe musí být onen synallagmatický charakter povinnosti vrátit plnění ze smlouvy vyjádřen v žalobě na vydání bezdůvodného obohacení, v jejím petitu (v opačném případě by soud žalobě nemohl vyhovět), pak navrhované ustanovení § 2724 rekonifikace vychází z toho, že je věcí každé strany, zda své právo uplatní, resp. zda v případném soudním řízení vznese žalovaný proti žalobě druhé strany, již se bude žalobce domáhat vydání toho, co plnil, námitku vzájemnosti plnění.

Pokud jde o promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení, počítá rekonifikace se stejnou konstrukcí promlčecí doby, jak je tomu v platném občanském zákoníku, tj. ponecháním jak objektivní, tak také subjektivní doby s tím rozdílem, že tyto doby prodlužuje. Subjektivní promlčecí dobu ustanovení § 527 rekonifikace prodlužuje ze dvou let na tři, objektivní ze tří na deset, popřípadě na patnáct let, bylo-li bezdůvodné obohacení získáno úmyslně.

Nová právní úprava občanského zákoníku, pokud jde o právní úpravu mnou zkoumaného institutu bezdůvodného obohacení, přináší změny, které je možno v zásadě

hodnotit jako změny pozitivní. Odstraňuje pochybnosti o právní povaze daného institutu, a sice zda závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení je jednou z forem občanskoprávní odpovědnosti (tomuto názoru nahrává dosavadní systematické zařazení bezdůvodného obohacení v občanském zákoníku) nebo zda se jedná o zvláštní závazkový vztah mimosmluvní povahy, když jej zařazuje do části čtvrté věnované závazkům, jasně stanoví, že výčet jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení je výčtem demonstrativním, rozšiřuje negativní definici bezdůvodného obohacení, z platné právní úpravy vypouští kontroverzní ustanovení § 456 ObčZ.

Co bych však nové právní úpravě vytkla, je její formulační složitost (např. nerozumím tomu, jaký je rozdíl v pojmu „pochtivý příjemce“ a „obohacený v dobré víře“ - k tomu srov. § 2729 a § 2730 odst. 2) a nepřehlednost.

Závěr

Ve své práci na téma „Bezdůvodné obohacení“ jsem se pokusila za účelem dosažení mnou v úvodu vytyčeného cíle, a sice nabídnout čtenáři ucelený a aktuální výklad na dané téma, analyzovat současnou právní úpravu bezdůvodného obohacení, tak jak je obsažená v občanském zákoníku.

Při této analýze jsem vycházela ze zákonného textu, z odborné literatury, z právních článků a soudní judikatury, především pak ze soudních rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR. Tyto prameny pro mne byly na jedné straně zdrojem poznání, na druhé straně zdrojem rozporů, které se na toto téma jak v odborné literatuře, tak i soudní praxi objevují. O jaké rozpory se jedná, na to jsem se snažila poukázat ve své práci, avšak bez nároků na jejich definitivní řešení.

Existence v práci uvedených sporných bodů je podle mého názoru dokladem toho, že právní úprava bezdůvodného obohacení, tak jak je obsažená v občanském zákoníku, není, a to i přes svoji komplexnost a ucelenost, právní úpravou dokonalou, neboli že má určité nedostatky, které se pokusím v závěru své práce vymezit.

Jeden z nedostatků právní úpravy bezdůvodného obohacení spatřuji v nesystémovém zařazení zkoumaného institutu do části šesté občanského zákoníku, jež nese název „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“, které tak udržuje „při životě“ přetrvávající spor ohledně povahy závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, spor, v němž na jedné straně stojí ti, kteří tvrdí, že jde v dané věci o zvláštní závazkový vztah (nutno dodat, že tito jsou v jasné převaze), na druhé pak ti, kteří onen vztah pojmají jako vztah odpovědnostní.

Další nedostatek právní úpravy vidím v dvojí možné interpretaci ustanovení § 451 odst. 1 ObčZ (vymezující povinnost toho, kdo se na úkor jiného obohatil, toto obohacení vydat) a z ní plynoucí dvojí možná odpověď na otázku, zda výčet jednotlivých případů bezdůvodného obohacení je výčtem taxativním či demonstrativním. První interpretace pojmá dané ustanovení jako obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení aplikovatelnou na všechny ty případy, které nelze podřadit pod některou z jednotlivě v ustanoveních § 451 odst. 1 a § 454 ObčZ

vypočtených případů bezdůvodného obohacení, které tato považuje za demonstrativně (příkladmo) vymezené. Druhá interpretace považuje předmětné ustanovení za projev obecné zásady občanského práva, tedy zákaz obohacovat se na úkor jiného s tím, že jednotlivé případy bezdůvodného obohacení jsou taxativně vypočteny v ustanovení § 451 odst. 2 a § 454 ObčZ. Nahlédneme-li do rozhodovací praxe obecných soudů, zjistíme, že ta s žádnou obecnou skutkovou podstatou bezdůvodného obohacení nepočítá, a že tedy volí druhou z možných interpretací s tím, že vyskytnou-li se v praxi případy bezdůvodného obohacení nepokryté taxativním výčtem jednotlivých případů bezdůvodného obohacení, řeší je širokým výkladem skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu. Zdá se tedy, že pro soudní praxi je onen problém spočívající v dvojí interpretaci daného ustanovení vyřešen, na druhé straně ovšem není možné nevidět, že extenzivní výklad skutkové podstaty bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu má i pro soudní výklad své meze, a to v podobě zákonného taxativního výčtu případů bezdůvodného obohacení, tzn. meze, které je možné překlenout pouze legislativní změnou.

K nedostatkům současné právní úpravy bych přiřadila i nedostatek, na který mě ve svém článku přivedla Lucie Štursová⁹³, spočívající v příliš úzkém zákonném vymezení případů, které nejsou bezdůvodným obohacením (§ 455 ObčZ), neumožňující tak pod tyto případy podřadit například situaci, kdy jeden plní za druhého, ovšem s vědomím, že k tomu není povinen.

Je potřeba podotknout, že mnou výše vymezené základní nedostatky jsou pouze nedostatky právní úpravy současné, nikoliv však právní úpravy budoucí obsažené v návrhu paragrafovaného znění nového občanského zákoníku, kde jsou tyto nedostatky řešeny, a tak odstraněny (k tomu srov. kapitulu VI „Bездůvodné obohacení de lege ferenda“).

Cílem mé práce bylo podat aktuální a ucelený výklad o právní úpravě bezdůvodného obohacení. Požadavku aktuálnosti, doufám, jsem dostala. Při psaní práce jsem vycházela z aktuálního znění právní úpravy bezdůvodného obohacení obsažené v občanském zákoníku a v rámci možností též z aktuální soudní judikatury. Pokud jde o požadavek ucelenosti, zde jsem o něco skeptičtější. Okolností a problémů, které se

⁹³ Štursová, L. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda. Právní rádce, 2008, č. 1.

aplikace institutu bezdůvodného obohacení týkají, je mnoho, já jsem upozornila jen na některé z nich. I přesto doufám, že má práce bude přínosem a že se stane minimálně jedním z příspěvků na dané téma.

Seznam zkratk

České

- ObčZ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Obč. zák. Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník
- ObchZ Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- OSŘ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- OZO Československý obecný zákoník občanský

Cizojazyčné

- ABGB Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (rakouský občanský zákoník z r. 1811)

Seznam použité literatury

Odborné publikace

Brejcha, A. Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. 1. vydání. Praha: ASPI, 2000

Fiala, J., Kincl, M. a kol. Občanské právo hmotné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007

Hrušáková, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005

Jakubka, J. a kol. Zákoník práce. Prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem. 1. vydání. Český Těšín: ANAG, 2007

Jedlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol. Komentář k občanskému zákonu. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995

Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. 3. vydání. Praha: ASPI, 2002

Korecká, V. Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981

Kratochvíl, Z. a kol. Nové občanské právo. Praha: Orbis, 1965

Lazar, J., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. II. svazek. Praha: Panorama, 1987

Plecitý, V., Vrabc, J., Salač, J. Základy občanského práva- rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005

Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. IV. a V. díl. Praha, 1937.

Spáčil, J. Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000

Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. Obchodní zákoník. Komentář. 11. vydání.
Praha: C. H. Beck, 2006

Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I., II. §1- 459,
§460- 880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008

Vaněk, J. Neoprávněný majetkový prospěch. 1. vydání. Praha: Panorama, 1987

Wintrová, A. a kol. Civilní právo procesní. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha:
Linde, 2004

Odborná periodika

Bejček, J. Bezdůvodné obohacení. Právní rádce, 1994, č. 11

Handlar, J. Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení
podle § 454 ObčZ. Soudní rozhledy, 2003, č. 9

Chalupa, L. Žaloba na určení, vydání, nebo vyklizení. Právní rádce, 2001, č. 4

Korecká, V. Bezdůvodné obohacení podle novely občanského zákoníku. Právo a
zákonost, 1992, č. 8

Králík, M. Užívání věci spoluvlastníkem nad rámec jeho spoluvlastnického podílu bez
dohody spoluvlastníků. Právní rádce, 2008, č. 5

Křetinský, D. K promlčení práva na vydání předmětu bezdůvodného obohacení
v obchodních vztazích. Právní rozhledy, 1998, č. 1

Malenovský, R. K jednomu aspektu bezdůvodného obohacení v případě neplatné či
zrušené smlouvy dle § 457 ObčZ. Právní rozhledy, 2007, č. 21

Marek, K. Promlčení bezdůvodného obohacení. Ekonom, 1996, č. 15.

Marek, K. Aplikace § 107 odst. 3 občanského zákoníku v obchodněprávních vztazích.
Právní rádce, 2005, č. 8

- Mikeš, J., Švestka, J. Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitosti. Právní rozhledy, 200, č. 7
- Nesnidal, J. Bezdůvodné obohacení v podnikatelské praxi. Právní rádce, 2001, č. 6
- Pokorný, M. O bezdůvodném obohacení podle novelizovaných ustanovení občanského zákoníku, Právní rozhledy, 1993, č. 6
- Soukup, M. Bezdůvodné obohacení při odběru elektřiny. Právní rádce, 2005, č. 6
- Soukup, M. Bezdůvodné obohacení při užívání nebytových prostor. Právní rádce, 2007, č. 4
- Štursová, L. Bezdůvodné obohacení de lege ferenda. Právní rádce, 2008, č. 1
- Švestka, J. Základní teoretické otázky občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch. AUC Iuridica, 1979, č 3- 4

Judikatura

Soudní rozhodnutí citované v práci jsem čerpala:

- z internetových stránek Ústavního soudu ČR,
<http://nalus.usoud.cz/Serch/Serch.aspx>
- z internetových stránek Nejvyššího soudu ČR,
<http://www.nsoud.cz/rozhod.php>
- ze „Souboru civilních rozhodnutí Nejvyššího soudu“ v elektronické verzi, 2001- 2007
- ze „Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek NS ČR“
- z časopisu pro obchodněprávní praxi „ Obchodní právo“